

ARCHIWUM
KRYMINOLOGII

Maciej Bernasiewicz, Monika Noszczyk-Bernasiewicz ■

Przestępczość nieletnich w USA i w Polsce na podstawie wybranych statystyk kryminalnych

Juvenile delinquency in the USA and Poland based on selected criminal statistics

Abstrakt: W artykule omówiono rozmiary, strukturę i dynamikę przestępczości nieletnich w USA oraz Polsce. Tekst traktuje również o różnych rodzajach statystyk oraz bazach danych, z których możemy korzystać, gdy dokonujemy opisu zjawiska przestępczości. Pomimo odmiennych tendencji demograficznych w obu krajach mamy do czynienia z trendem spadkowym w zakresie szeroko pojętej przestępczości nieletnich, za którą uważa się liczone łącznie czyny karalne i przejawy demoralizacji (w USA *status offenses*). W USA w latach 1980–2018 liczba zatrzymań nieletnich zmalała o 63,8%, w Polsce zaś spadek liczby podsądnych – biorąc za okres analizy lata 2000–2018 – wyniósł 30%. Najbardziej istotny wpływ na obniżający się poziom przestępczości nieletnich w obu krajach miał spadek liczby przestępstw przeciwko mieniu.

Słowa kluczowe: rozmiary, struktura i dynamika przestępczości, nieletni, statystyki w USA i Polsce

Abstract: The article discusses the extent and trends of juvenile delinquency in the USA and Poland. The text also deals with various types of statistics and databases that can be used when describing crime. Despite different demographic trends, a downward trend can be observed in both countries in terms of juvenile delinquency, which is considered to be the aggregate of delinquent acts and status offences. In the USA, between 1980 and 2018 the number of arrests decreased by 63.8%, while

Dr hab. Maciej Bernasiewicz, prof. UŚ, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk Społecznych (Polska), maciej.bernasiewicz@us.edu.pl, ORCID: 0000-0001-6636-5377

Dr Monika Noszczyk-Bernasiewicz, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk Społecznych (Polska), monika.noszczyk-bernasiewicz@us.edu.pl, ORCID: 0000-0001-7704-4018

in Poland the decrease in the number of delinquents in the period 2000–2018 amounted to 30%. The most significant impact of the decreasing level of juvenile delinquency in both countries was on the decrease in the number of property crimes.

Keywords: extent and trends of criminality, delinquent, statistics in USA and Poland

Wstęp

Przystępując do opisu rozmiarów, struktury i dynamiki przestępczości nieletnich w USA i w Polsce, warto zwrócić uwagę na częściową tylko kompatybilność prowadzonych w obu krajach statystyk przestępczości, tj. na zróżnicowany sposób rejestrowania przestępstw, jaki obserwujemy w obu tych państwach. W USA, podobnie jak w Polsce, najważniejszym źródłem informacji o przestępczości ogólnej są dane policji (w Stanach Zjednoczonych ich gromadzeniem zajmuje się Federalne Biuro Śledcze – Federal Bureau of Investigation, dalej: FBI). Oczywiście jest to jedno z wielu źródeł informacji pozwalających wnioskować o stanie przestępczości. Dane na temat przestępczości w obu krajach możemy czerpać także ze statystyk sądowych. Tam znajdziemy np. dane liczbowe odnoszące się do prawomocnych skazań osób dorosłych lub orzeczeń wobec nieletnich. W Polsce ich gromadzeniem zajmuje się Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej w Departamencie Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości.

Możemy także skorzystać z trzeciego – po policyjnych i sądowych – rodzaju statystyk, tj. danych generowanych przez system placówek resocjalizacyjnych. Jeśli chodzi o ten rodzaj statystyki, to prowadzona jest ona w Polsce przez Departament Spraw Rodzinnych i Nieletnich Ministerstwa Sprawiedliwości nadzorujący zakłady poprawcze i schroniska dla nieletnich, Ministerstwo Edukacji Narodowej sprawujące kontrolę nad młodzieżowymi ośrodkami wychowawczymi (w obu gromadzi się dane m.in. na temat przestępczości powrotnej) oraz przez Biuro Informacji i Statystyki Centralnego Zarządu Służby Więziennej, które publikuje coroczne raporty zawierające m.in. informacje o liczbie tymczasowo aresztowanych, skazanych i ukaranych. Statystyki prowadzone przez nadzór placówek resocjalizacyjnych nie są jednak – jak zauważają Robert Agnew oraz Timothy Brezina (2018: 26) – tak dokładnym wskaźnikiem stanu przestępczości jak dane policyjne. Dzieje się tak dlatego, że nie wszystkie zatrzymane przez policję osoby trafiają przed oblicze sądów – tak jest w USA, jednak już w Polsce policja jest ustawowo zobowiązana do niezwłocznego zawiadomienia właściwego sądu rodzinnego o zatrzymaniu nieletniego (art. 32g § 6 Ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, dalej: u.p.n.), a dalej nie wszyscy podsądni kierowani są do instytucji resocjalizacyjnych. Oprócz trzech rodzajów wymienionych statystyk kryminolodzy korzystają z własnych obliczeń przestępczości, będących efektem prowadzonych przez nich badań wiktyimizacyjnych (ofiary) bądź badań typu *self-report* (sprawcy), w których

źródłem informacji są wybrane grupy respondentów, a nie działalność sprawozdawcza takich instytucji, jak policja czy sądy, szczególnie predestynowanych do ich gromadzenia.

W pierwszej części tekstu postanowiono pokazać różnice w policyjnych rejestrach przestępczości w USA i w Polsce. W Stanach Zjednoczonych FBI prowadzi statystykę przestępczości ujawnionej oraz dwa rodzaje statystyk przestępczości wykrytej, polska policja publikuje zaś dane w kategoriach: postępowania wszczęte, przestępczość stwierdzona oraz przestępczość wykryta. Wybór do analizy dwóch tak różnych krajów ma prozaiczny powód. Stany Zjednoczone uchodzą za kraj dużej, wręcz mitycznej przestępczości, której obraz kreuje popularna na całym świecie amerykańska kinematografia zdominowana przez filmy akcji. Tymczasem w polskiej literaturze kryminologicznej brakuje tekstów naukowych odnoszących się do faktycznego poziomu przestępczości w Polsce i jej zmian w ostatnich latach. Stąd zawsze warto eksplorować obszary poznawczo zaniedbane. Natomiast analiza przestępczości nieletnich w Polsce to wynik kontynuacji (uaktualnienia) wieloletnich badań, które prowadzi współautorka niniejszego tekstu (Noszczyk-Bernasiewicz: 2015; 2016).

W drugiej części artykułu zobrazowano rozmiary, strukturę i dynamikę przestępczości nieletnich w obu krajach, korzystając z policyjnych danych zbieranych dla Stanów Zjednoczonych przez FBI oraz Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention (dalej: OJJDP) oraz ze statystyki przestępczości osądzonej – dla Polski. W tym drugim przypadku zdecydowano się skorzystać ze statystyki sądowej, a nie policyjnej, ponieważ od 2014 r. policja w Polsce nie przedstawia już informacji o czynach karalnych nieletnich, a zatem ciągłość publikowania danych o przestępczości nieletnich istnieje dziś jedynie w zakresie statystyki sądowej. Na marginesie rozważań warto zauważyć, że rezygnacja z prezentowania danych o przestępczości nieletnich przez policję wydaje się decyzją prawidłową, zważywszy na fakt, że przed rokiem 2014 statystykę taką opracowywało równolegle również Ministerstwo Sprawiedliwości na podstawie danych sądowych, stąd nie było potrzeby, by oba podmioty nadal prezentowały dane o tym samym zjawisku¹. Ponadto, jak słusznie zauważyła Ewa Habzda-Siwiek, w poprzednim systemie

¹ Brak obowiązku wprowadzonego Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 9 sierpnia 2013 r. w sprawie programu badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2014 (Dz.U. z 2013 r., poz. 1159) dotyczącego prezentowania danych o przestępczości nieletnich przez polską policję nie oznacza, że nie zbiera ona takich danych. Policja nadal, choć tylko na użytek wewnętrzny, zbiera i publikuje informacje o rozmiarach czynów karalnych popełnianych przez nieletnich, ale – jak sama informuje na swoich stronach internetowych – „prezentowanie zjawiska «przestępczości nieletnich» wyłącznie z materiałów posiadanych przez policję może znacznie zniekształcić obraz zjawiska” (statystyka.policja.pl b.d.a). Szerokie analizy dotyczące tego zagadnienia oraz ciekawe ustalenia (np. dotyczące aktualnego braku przepisów zobowiązujących sądy do przekazywania informacji policji o wszczęciu i zakończeniu postępowania w sprawach nieletnich i przekazywaniu przedmiotowych danych w wyniku wypracowanych porozumień) znaleźć można w: E. Habzda-Siwiek (2018: 71–72).

rejestracji czynów nieletnich dochodziło do zawyżania danych, ponieważ policja pozostawiała w swoim zbiorze przestępstw stwierdzonych także te czyny karalne (w dodatku jako wykryte), w przypadku których sędzia rodzinny często nie wszczynał postępowania, np. umarzał postępowanie, gdy uznał za niecelowe orzeczenie środków wychowawczych lub poprawczych (Habzda-Siwek 2018: 71–72).

1. Rejestrowanie przestępczości w USA i w Polsce

Problematyka ciemnej liczby przestępstw – szacowna w niektórych analizach na ok. 55% zgłaszanych przestępstw (Siemaszko 2009: 246) – uświadamia nam, iż faktycznej liczby przestępstw nie jesteśmy w stanie ustalić w żadnym kraju, nade wszystko dlatego, że wiele przestępstw nie jest zgłaszanych przez ofiary. Statystyki takiej z oczywistych względów nikt nie prowadzi (tzw. przestępczość rzeczywista), choć badania typu *self-report* oraz badania wiktymizacyjne są pewną próbą szacowania jej rozmiarów, skądinąd również niedoskonałą. W dalszej części tekstu zagadnienie to nie będzie podejmowane.

Analizę tendencji w zakresie przestępczości prowadzi się przede wszystkim na podstawie tzw. statystyki przestępczości ujawnionej. Jest to ta część przestępczości rzeczywistej, o której informacje powzięły organy ścigania. Ten rodzaj statystyki – w bazie danych FBI określanej jako *the number of crimes known to the police* – ukazuje wszystkie przestępstwa, o których poinformowano policję wraz z tymi, które wykryła ona sama (Agnew i Brezina 2018: 26). W polskiej statystyce policyjnej kategorii tej najbardziej odpowiada zakres znaczeniowy pojęcia „postępowania wszczętych”. Drugi rodzaj statystyki prowadzonej przez polską policję to przestępczość stwierdzona. Trudno znaleźć dla niej odpowiednik w bazie danych FBI oraz OJJDP, ponieważ – o czym szerzej w dalszej części tekstu – obie instytucje udostępniają przede wszystkim liczby odnoszące się do przestępczości wykrytej, czyli dane związane z ujawnieniem sprawcy. Tymczasem przestępczość „stwierdzana” definiowana jest jako zbiór czynów, których wstępna kwalifikacja jako przestępstwa została przez organy ścigania potwierdzona, a wskaźnikami takiego uznania są decyzje (częstkowe) o zamknięciu postępowania i zarejestrowaniu czynu jako przestępstwa stwierdzonego (Błachut 2007–2008: 77), czemu nie zawsze musi towarzyszyć ujawnienie sprawcy.

Ujawnienie sprawcy w Polsce odnotowywane jest dopiero w statystyce przestępczości wykrytej, obejmującej zbiór czynów, których sprawcy zostali ujawnieni i wstępnie uznani za ich sprawców przez organy ścigania. Wskaźnikami takiego uznania są decyzje (częstkowe) o przedstawieniu zarzutów podejrzanemu bądź decyzje o zarejestrowaniu czynu jako przestępstwa wykrytego (Błachut 2007–2008: 77). Także w przypadku tej kategorii przestępczości widoczne są pewne różnice między obu krajami. W Polsce liczy się ustalenie przynajmniej jednego

podejrzanego, w USA zaś oprócz analogicznej kategorii, w której rejestruje się liczbę przestępstw zakończonych zatrzymaniem sprawcy/sprawców, wprowadzono jeszcze dodatkowy miernik w postaci ogólnej liczby aresztowań.

Ten rodzaj statystyki (przestępczość wykryta) jest pochodną (nie)skuteczności pracy policji, ponieważ jej dane pokazują, ile spraw dotyczących konkretnych przestępstw udało się zakończyć zatrzymaniem sprawcy. W 2015 r. w USA ustalono i zatrzymano sprawców jedynie w mniej niż połowie (46%) przypadków przestępczości z użyciem przemocy, a w przypadku przestępczości przeciwko mieniu tylko co piąte przestępstwo (19%) zakończyło się aresztowaniem złodzieja (Agnew i Brezina 2018: 26). Jak już zaznaczono, przestępczość wykrytą w USA możemy analizować za pomocą dwóch kategorii, tj. liczby przestępstw, których sprawca/sprawcy został/zostali ustalony/ustaleni (*crimes that have been "cleared" or solved by arrest*) lub liczby zatrzymanych sprawców (*the number of arrests*). Te dwie zmienne – mimo że obie są wskaźnikiem przestępczości wykrytej – nie mają tej samej wartości, ponieważ za kilkoma popełnionymi przestępstwami może stać jeden zatrzymany sprawca. Może jednak być też tak, że kilku sprawców popełnia jedno przestępstwo. Policijna statystyka przestępczości wykrytej w Polsce zredukowana jest do jednej kategorii obejmującej ogół przestępstw stwierdzonych, w związku z którymi ustalono przynajmniej jednego podejrzanego w zakończonym postępowaniu przygotowawczym, zatem – inaczej niż w USA – patrząc na przestępczość wykrytą, nie widzimy liczby osób zatrzymanych.

Poszukując informacji dotyczących przestępczości w USA warto skorzystać z dwóch baz danych. Pierwszą prowadzi FBI (godna polecenia zwłaszcza przy analizie przestępczości dorosłych), drugą – OJJDP – biuro zlokalizowane w Ministerstwie Sprawiedliwości (U.S. Department of Justice), które specjalizuje się w opracowywaniu danych o przestępczości nieletnich oraz młodych dorosłych na tle ogólnej przestępczości (dane pozyskuje od FBI).

Pierwsza z baz danych powstaje na podstawie raportów spływających do FBI z ponad 90% instytucji wchodzących w skład krajowych organów ścigania. Przykładowo dane za rok 2017 pochodzą z 16 513 jednostek spośród wszystkich 18 636 organów ścigania funkcjonujących w USA. Każdego roku FBI gromadzi dane od lokalnej, stanowej oraz federalnej policji w ramach realizacji programu o nazwie The Uniform Crime Reporting Program (dalej: UCR Program). Dostępne na stronie internetowej FBI narzędzie o nazwie „Explorer” pozwala na analizę różnych parametrów przestępczości w wybranej przez siebie perspektywie czasowej. Narzędzie to można wykorzystać zarówno do analizy trendów przestępczości w skali całego kraju, który liczy ponad 336 milionów mieszkańców, jak i do pozyskania informacji na temat poziomu przestępczości w każdym z poszczególnych 50 stanów USA (FBI b.d.b). Przeglądarka ta ma jednak swoje istotne ograniczenia. Jest nim dostęp ograniczony jedynie do statystyki przestępczości wykrytej (mierzonej za pomocą dwóch wskaźników, tzw. *clearance* oraz *arrest data*), bez możliwości zapoznania się z danymi o przestępczości ujawnionej, tj. *crimes known to the police*.

Liczba przestępstw, których sprawca/sprawcy został/zostali ustalony/ustaleni, znajduje się w zakładce *crime*, a liczba zatrzymanych sprawców – w zakładce *arrest*. Ta druga umożliwia dostęp do liczby zatrzymań, a nie do liczby indywidualnych sprawców, spośród których wielu zatrzymywanych może być kilka razy.

Drugim, zdecydowanie większym mankamentem omawianego narzędzia (przełładarki) jest ograniczenie przeglądu danych do dwóch kategorii przestępstw, tj. przestępstw z użyciem przemocy (*violent crimes*) oraz przestępstw przeciwko mieniu (*property crimes*). Przy czym nawet w tych kategoriach nie znajdziemy informacji o wszystkich przestępstwach, które możemy do nich zaklasyfikować. Pozostałe kategorie przestępstw mogą być udostępniane po uprzednim skontaktowaniu się z biurem FBI telefonicznie bądź mejlowo. Należy jednak przyznać, że dostępne za pomocą omawianego narzędzia rodzaje przestępstw są tymi, które budzą największe zainteresowanie kryminologów (przestępstwa z tzw. *Part I Crimes*, części pierwszej wykazu przestępstw, o czym traktuje dalsza część artykułu).

Trzecią wadą omawianego narzędzia jest brak dostępu do danych o czynach karalnych popełnianych przez nieletnich. UCR Program pojęciem „nieletni” określa w sposób arbitralny – niezależnie od różnych definicji stanowych – jednostkę przed 18. rokiem życia (FBI b.d.a), lecz szczegółowe dane dotyczące przestępczości w tej kategorii wiekowej umieszcza poza opisywanym narzędziem w formie plików, które można eksportować. Mają one jednak charakter niezsumowany i są mało czytelne, co w efekcie oznacza konieczność kontaktu osobistego z biurem FBI celem pozyskania lepiej opracowanych danych. Narzędzie „Explorer” pozwala natomiast pozyskać dane o przestępczości osób w kategorii wiekowej 10–19 lat. W sumie zatem umożliwia pozyskanie informacji o przestępczości starszych nieletnich (*older juveniles*) bez unaocznienia zjawiska przestępczości obecnej wśród młodszych roczników (*younger offenders*).

Zdecydowanie lepiej opracowane dane, z punktu widzenia analizy przestępczości nieletnich, znaleźć można w amerykańskim Ministerstwie Sprawiedliwości, a ściślej na stronach internetowych OJJDP (OJJDP b.d.a), gdzie zamieszczono nie tylko liczby odnoszące się do czynów karalnych popełnianych przez nieletnich (tzw. część pierwsza wykazu przestępstw, w której znalazł się katalog najpoważniejszych przestępstw – *serious crimes*), ale nawet informacje o popełnionych przez nich „przestępstwach statusu” (przejawach demoralizacji) oraz o czynach karalnych o mniejszym ciężarze gatunkowym – *minor crimes* (część druga wykazu). Do „przestępstw statusu” (*status offenses*) zaliczamy m.in. włóczęgostwo (*vagrancy*), ucieczki z domu i wągary (*running away and truancy*) czy pijaństwo (*drunkenness*). W bazie danych OJJDP odnaleźć można zatem informacje o wszelkiej aktywności nieletnich naruszającej obowiązujące przepisy, a nie tylko przepisy kodeksu karnego. Podobnie jak w Polsce nieletni nie popełniają bowiem przestępstw (*crimes*), lecz odpowiadają za czyny karalne oraz przejawy demoralizacji (*delinquent acts and status offenses*), co określa się ogólnym pojęciem *delinquency*. Warto zwrócić uwagę na to, że baza OJJDP prezentuje dane o przestępczości nieletnich,

uwzględniając szeroką definicję tego zjawiska², tj. przyjmuje rozumienie tego terminu uznane przez większość stanów USA, gdzie nieletnim jest zarówno osoba, która dopuściła się czynu, który w przypadku osoby dorosłej traktowany byłby jako przestępstwo, np. zabójstwo, rozbój, zgwałcenie, włamanie (*juveniles are delinquent if they commit any act whose violation by an adult would be a crime*), jak również osoba dopuszczająca się zachowań (tzw. *status offenses*), które w przypadku osób dorosłych uchodzą za legalne, ale których przejawianie przez osobę, która nie ukończyła lat 18 (0–17 lat)³, może spotkać się z zatrzymaniem oraz postawieniem przed sądem dla nieletnich (*juveniles can be arrested and referred to juvenile court for certain acts that are legal for adults*) (Agnew i Brezina 2018: 6). Definicję tę warto zestawić z podobnym terminem z polskiej u.p.n., której przepisy (art. 1 § 1) stosuje się do osób nieletnich w zakresie:

- zapobiegania demoralizacji i jej zwalczania – w stosunku do osób, które nie ukończyły lat 18;
- postępowania w sprawach o czyny karalne – w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17;
- wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych – w stosunku do osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21.

Pierwszym dwóm kategoriom nieletnich w Polsce (0–17 lat ze względu na przejawianą demoralizację oraz 13–16 lat⁴ ze względu na popełnienie czynu karalnego) odpowiada jedna kategoria dotycząca nieletnich w związku z przejawianą demoralizacją oraz czynami karalnymi w USA (0–17 lat). Mimo różnic (aczkolwiek zdecydowanie więcej jest podobieństw), jakie występują w obu krajach w sposobach definiowania pojęcia „nieletniego”, nie można rezygnować z prób

² W Polsce przez szeroko rozumianą „przestępczość nieletnich” rozumiemy – jak pisze Barbara Stańdo-Kawecka – trzy kategorie zachowań nieletnich, tj. przejawy demoralizacji, czyny karalne i przestępstwa w znaczeniu prawnokarnym (Stańdo-Kawecka 2009: 193).

³ W 9 stanach górną granicą nieletniości jest, podobnie jak w przypadku postępowania w sprawach o czyny karalne w Polsce, nieukończony 17 rok życia, stąd siedemnastolatki nie podlegają już jurysdykcji sądów dla nieletnich, lecz jako osoby dorosłe podlegają odpowiedzialności karnej (zob. OJJDP 2019a). Dolną granicą umieszczenia w placówce resocjalizacyjnej dla nieletnich jest natomiast 10 rok życia, o czym informują dane statystyczne podające m.in. wskaźnik umieszczeń nieletnich przestępców w placówkach wyliczany jako liczba umieszczeń na 100 tys. młodzieży w wieku pomiędzy 10 rokiem życia a wiekiem górnej granicy nieletniości, który różni się dla poszczególnych stanów (*Placement rate is the count of juvenile offenders in placement on the census date per 100,000 youth age 10 through the upper age of original juvenile court jurisdiction in each state*) (zob. Juvenile Justice Statistics 2018: 10).

⁴ Przy wskazanych w tym miejscu górnych granicach nieletniości zastosowano skrót myślowy, o którym pisze Ewa Habzda-Siwiek: „Mówiąc o szesnastolatkach [siedemnastolatkach w przypadku demoralizacji – przyp. aut.], stosuje się skrót myślowy, chodzi bowiem o cały rocznik szesnastolatków [siedemnastolatków w przypadku demoralizacji] aż do osiągnięcia przez nich 17 r.ż. [odpowiednio 18 r.ż. w przypadku demoralizacji]” (Habzda-Siwiek 2018: 102).

porównywania obu kohort nieletnich przestępców, ponieważ ujawnione tendencje mają ogólną wartość poznawczą. Mając jednak świadomość odmienności definiowania tej kategorii osób w obu krajach, a także użycia w niniejszym tekście odmiennych statystyk (policyjnej w USA oraz sądowej w Polsce), postanowiono ograniczyć do minimum aspekt porównywania ujawnionych tendencji w obu krajach oraz ich interpretacji w kontekście komparatystycznym i zamiast tego większy nacisk położyć na analizę krajowej specyfiki ujawnionych tendencji.

Na stronie internetowej OJJDP prezentowane są wyniki ogólnokrajowych badań wiktyimizacyjnych dotyczących przestępczości nieletnich, a także wyniki badań typu *self-report* oraz opracowania statystyki sądowej. W dalszej części postanowiono dokonać opisu przestępczości nieletnich właśnie na podstawie opracowań danych publikowanych przez OJJDP. Odwołano się przy tym do dwóch wskaźników: liczby zatrzymań osób nieletnich (*the number of arrests*), czyli osób w przedziale 0–17 lat aresztowanych w związku z popełnieniem czynu karalnego, a także nasilenia liczby osób zatrzymanych (*arrest rates*). Ten drugi wskaźnik pokazuje liczbę nieletnich zatrzymanych w USA na 100 tys. wszystkich osób w przedziale wiekowym 10–17 lat (osoby poniżej 10. roku życia stanowią bardzo niewielką liczbę zatrzymanych nieletnich, dlatego ten drugi wskaźnik nie jest wyliczany dla tej kategorii wiekowej). Nasilenie przestępczości jest bardziej trafną miarą, ponieważ nie podlega wpływom zmieniającej się demografii. Wyż bądź niż demograficzny powinien teoretycznie prowadzić do zmiany liczby zatrzymywanych nieletnich – wyż do wzrostu tej liczby, niż – do spadku⁵. Zastosowanie w analizach wskaźnika zatrzymań (liczba zatrzymanych na 100 tys.) wyklucza oddziaływanie czynnika demograficznego jako moderatora decydującego o charakterze zależności pomiędzy liczbą przestępców a badanym okresem.

Chcąc oszacować liczbę przestępstw popełnianych przez nieletnich, najlepiej byłoby, jak zauważają Robert Agnew oraz Timothy Brezina (2018: 48), sięgnąć po statystykę przestępczości wykrytej mierzoną wskaźnikiem liczby przestępstw, których sprawca/sprawcy został/zostali ustalony/ustaleni (tzw. *clearance data*), lecz opisywana tutaj baza danych OJJDP nie podaje tego wskaźnika dla wszystkich kategorii przestępstw. Pełne obliczenia (zarówno w zakresie przestępstw poważnych, jak i pospolitych, a nawet przejawów demoralizacji) podano jedynie z zastosowaniem wskaźnika zatrzymań, stąd postanowiono skorzystać z danych uzyskanych dzięki wykorzystaniu właśnie tego miernika.

⁵ Opisywana prawidłowość nie zawsze się sprawdza, ponieważ – co odnotowano w dalszej części tekstu – w Stanach Zjednoczonych stale maleje liczba zatrzymanych nieletnich pomimo wzrastającej liczby osób do 18. roku życia, w Polsce zaś niewielki spadek liczby czynów karalnych popełnianych przez nieletnich oraz wzrost zjawisk z zakresu demoralizacji jest nieadekwatny do głębokiego niżu demograficznego, z jakim mamy do czynienia w naszym kraju.

Biorąc pod uwagę wyniki wielu badań kryminologicznych, które dowodzą kolektywnego charakteru popełniania przestępstw⁶, należy się spodziewać, że liczba aresztowanych (zatrzymań) będzie przewyższać liczbę przestępstw, ponieważ za pojedynczym przestępstwem stoi najczęściej dwóch bądź więcej sprawców. Stąd na 288 tys. zatrzymanych nieletnich w 2014 r. w USA za czyny skatalogowane w części pierwszej wykazu przestępstw (przestępstwa poważne – *serious crimes*) przypało jedynie ok. 183 tys. przestępstw zakończonych ustaleniem sprawców oraz ich aresztowaniem (Agnew, Brezina 2018: 48). Wyciągając wnioski ze wskaźnika zatrzymań, należy pamiętać, że jest on na ogół wyższy niż liczba konkretnych przestępstw.

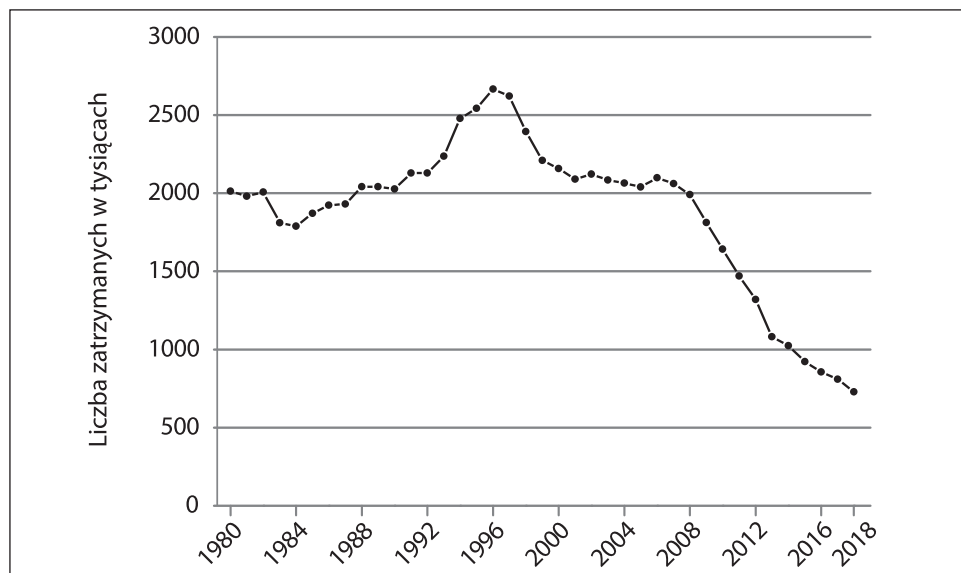
2. Przestępczość nieletnich w USA

Dostępne w bazie OJJDP dane obejmują okres od 1980 do 2018 r. (stan na luty 2020). Dane przedstawione na Wykresie 1 odnoszą się do liczby zatrzymań (*the number of arrests*) osób w wieku 0–17 lat w związku z popełnieniem czynu karalnego (*delinquent act*) lub z przejawianą demoralizacją (*status offenses*). Zaprezentowane liczby (2 012 630 aresztowań w 1980 r. oraz 728 280 w 2018 r.) nie oznaczają, że w poszczególnych latach zatrzymywano taką liczbę różnych nieletnich. Wielu nieletnich zostaje bowiem zatrzymanych więcej niż jeden raz. Niemniej jednak w analizowanym okresie zaobserwować można wyraźny spadek liczby zatrzymanych w tej kategorii wiekowej.

W 2018 r. szeroko rozumiana przestępczość nieletnich w USA (obejmująca zarówno czyny karalne, jak i demoralizację) spadła do poziomu nienotowanego co najmniej od 39 lat (w latach 1980–2018 nastąpił spadek liczby zatrzymań nieletnich o 63,8%). Od 1980 r. mamy bowiem do czynienia z większą liczbą spadków niż wzrostów w corocznej fluktuacji, choć daje się też wyraźnie wyróżnić okres przełomu późnych lat 80. oraz wczesnych 90., kiedy następował stały wzrost przestępczości. Od roku 1996 (rok kulminacyjny, w którym zatrzymano 2 667 500 nieletnich) w USA rejestruje się już prawie wyłącznie spadki liczby zatrzymanych nieletnich. Wyjątek od tej tendencji odnotowany w latach 2002 oraz 2006, kiedy zarejestrowano nieznaczny wzrost liczby zatrzymań, potwierdza jedynie regułę.

⁶ Według polskich badań przestępstw w pojedynkę dopuszcza się jedynie od 10% do 30% osób (Klaus 2009; Piotrowski 2011: 240; Czerwińska-Jakimiuk 2011: 113). Badania brytyjskie wskazują na identyczną prawidłowość, np. przestępstwa podpalenia dopuszcza się w obecności rówieśników aż 95,8% nieletnich. Wszystkie kolejne pod względem częstości występowania przestępstwa, których sprawcami są nieletni, mają charakter grupowy: wandalizm – aż 80,2% przy współudziale, rozbój – 74,2%, najrzadziej zaś nieletni działają w grupie przy okradaniu pojedynczej osoby – 59,6% (Wikström et al. 2013: 152).

Wykres 1. Dynamika zatrzymań nieletnich (0–17 lat) w latach 1980–2018 w USA (dane w tys.)

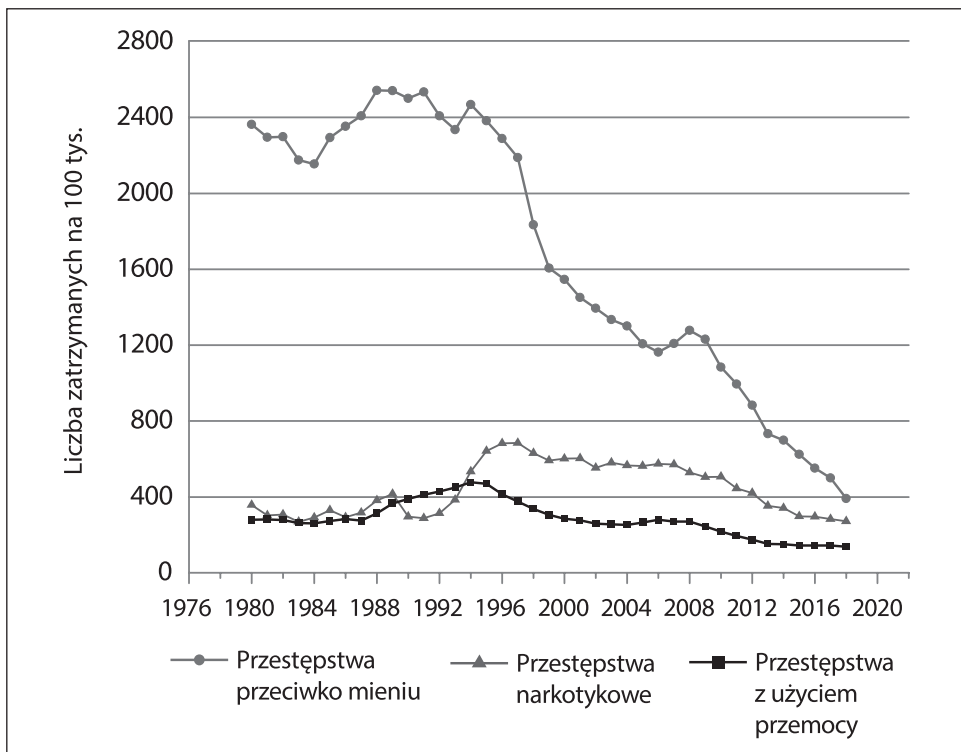
Źródło: opracowanie własne na podstawie OJJDP 2019b.

Za tendencją wzrostową przestępczości trwającą od połowy lat 80. do wczesnych lat 90. odpowiadał zarówno wzrost liczby osób zatrzymanych za przestępstwa z użyciem przemocy (*violent crimes*) w tym okresie, jak i wzrost liczby zatrzymań za przestępstwa przeciwko mieniu (*property crimes*) w analogicznym przedziale czasu. Do przestępstw z użyciem przemocy baza danych OJJDP, ale także statystyka FBI, zalicza cztery rodzaje przestępstw: przestępstwo zabójstwa (*murder and nonnegligent manslaughter*), zgwałcenia (*rape*⁷), rozboju (*robbery*) oraz rozboju z użyciem broni (*aggravated assault*). Do przestępstw przeciwko mieniu – także czterech – zalicza się z kolei: włamanie (*burglary*), kradzież (*larceny-theft*), kradzież pojazdu (*motor vehicle theft*) oraz podpalenie (*arson*). Wskazane rodzaje przestępstw oznacza się w obu bazach danych (OJJDP oraz FBI) jako część pierwszą wykazu przestępstw (*Part I* lub *Index Offenses*), a pozostałe rodzaje przestępstw – już nie tak poważnych – wraz z przejawami demoralizacji grupuje się w części drugiej wykazu (*Part II*).

⁷ Dane dotyczące przestępstwa zgwałcenia nieobecne są w bazie OJJDP na skutek zmiany definicji tego czynu, jakiej dokonano w 2013 r. (FBI rozszerzyło definicję gwałtu, usuwając określenie „przymusowy” z nazwy oraz opisu przestępstwa). Brak danych o przestępstwie zgwałcenia nie zmienił jednak w sposób istotny liczby przestępstw w tej kategorii, ponieważ w każdym roku poprzedzającym zmianę definicji gwałtu pozostałe trzy przestępstwa (zabójstwo, rozbój, rozbój z użyciem broni) stanowiły ponad 95% aresztowań za przestępstwa z użyciem przemocy (zob. OJJDP 2019d).

Podobnie jak liczba osób zatrzymanych, w analizowanym okresie obniżał się również wskaźnik zatrzymań osób nieletnich (liczba zatrzymań na 100 tys. osób w wieku 10–17 lat), który od 1996 (najwyższy poziom w blisko czterdziestoletnim okresie analizy) do 2018 r. spadł o 74%. Wykres 2 przedstawia wskaźnik zatrzymań liczony dla najpoważniejszych przestępstw z użyciem przemocy oraz przeciwko mieniu, a także dla przestępstw narkotykowych.

Wykres 2. Wskaźnik zatrzymań na 100 tys. osób w wieku 10–17 lat za przestępstwa: z użyciem przemocy, przeciwko mieniu oraz narkotykowe w latach 1980–2018 w USA

Źródło: opracowanie własne na podstawie OJJDP b.d.b.

Tendencji w zakresie przestępstw z użyciem przemocy odpowiada w dużym stopniu dynamika przestępstw narkotykowych (*drug abuse valiation*) – tym samym potwierdza interpretację amerykańskich naukowców (Agnew, Brezina 2018: 62), którzy wiążą ze sobą obie kategorie przestępstw. Szczyt przestępczości z ustaw o przeciwdziałaniu narkomanii przypadła na rok 1997, następnie obserwuje się już wyraźną tendencję spadkową, której odpowiada obniżający się również wskaźnik

zatrzymań nieletnich w związku z przestępstwami z użyciem przemocy. Od 1997 do 2018 r. wskaźnik przestępstw narkotykowych obniżył się o 60% (spadł z 684,5 do 271,2 zatrzymań na 100 tys. osób w wieku 10–17 lat). Wzrost liczby poważnych przestępstw z użyciem przemocy (kategoria obejmuje przestępstwa zabójstwa, rozboju oraz rozboju z użyciem broni) na przełomie lat 80. i 90. był pochodną, co sugerują Agnew i Brezina, dużej popularności używania kraku (*crack*) – kokainy w formie wolnej zasady – oraz rosnącej w tym okresie liczby gangów i dealerów zajmujących się jego dystrybucją. Trwająca w tym okresie intensywne rywalizacja o obszary wpływu z silną obecnością przemocy z użyciem broni ustała w połowie lat 90., gdy wiedza o szkodliwym działaniu tego narkotyku stała się w społeczeństwie bardziej powszechna i popyt na ten narkotyk znacznie spadł.

Tymczasem w przypadku przestępstw przeciwko mieniu od lat 80. do roku 1994 nie widać tak wyraźnego wzrostu jak w odniesieniu do przestępstw z użyciem przemocy oraz przestępstw narkotykowych. Obserwuje się raczej odchylenia zarówno w kierunku wzrostów, jak i spadków. W przypadku wskaźnika zatrzymań za przestępstwa z użyciem przemocy oraz przeciwko mieniu – przypomnijmy, że analizujemy jedynie te najpoważniejsze, znajdujące się w tzw. pierwszej części wykazu przestępstw obejmującej jedynie osiem rodzajów przestępstw – datą przełomową był rok 1994, od którego rejestruje się wyraźną tendencję spadkową w obu kategoriach. I tak w odniesieniu do przestępstw z użyciem przemocy wskaźnik zatrzymań wyniósł w 1994 r. 477 nieletnich na 100 tys. osób, a w 2018 r. – 137,6 nieletnich (spadek o 71%; w okresie 1980–2018 spadek ten wyniósł 17,5%). Dla przestępstw przeciwko mieniu wskaźnik zatrzymań wyniósł w 1994 r. 2468 nieletnich na 100 tys. osób, a w 2018 r. – zaledwie 392 nieletnich (spadek o 84%; w okresie 1980–2018 spadek ten wyniósł 83%). Trzeba zapytać, dlaczego akurat połowa lat 90. była tym okresem, od którego obserwuje się spadek przestępczości w trzech analizowanych kategoriach trwający do dnia dzisiejszego.

W latach 90. stopniowo poprawiała się sytuacja ekonomiczna amerykańskiego społeczeństwa, zwłaszcza wśród dzieci pochodzenia afroamerykańskiego. Obniżający się poziom ubóstwa doprowadził do lepszego wypełniania funkcji rodzinnej przez rodziców oraz osiągania przez dzieci lepszych wyników w szkole. Zmniejszające się w tym okresie bezrobocie nie sprzyjało rekrutowaniu się młodzieży do gangów, ponieważ młodzież doświadczająca niepowodzeń szkolnych w każdym momencie mogła otrzymać pracę zarobkową pomimo swoich niskich kwalifikacji. Robert Agnew oraz Timothy Brezina zauważają jednak, że sam czynnik ekonomiczny nie wyjaśnia utrzymywania się liczby przestępstw na tak niskim poziomie, co obserwowano nawet w okresie silnej recesji gospodarczej i wzrostu ubóstwa, jakie zaszły w latach 2007–2008. Wśród innych przyczyn obniżających poziom przestępczości nieletnich w tym okresie autorzy podają (2018: 62–64):

- rozwój policyjnych praktyk efektywnie redukujących poszczególne rodzaje przestępstw (np. nowe formy współdziałania ze społecznością lokalną w zapewnianiu bezpieczeństwa – tzw. *community policing*);

- wzrastającą w latach 90. liczbę programów prewencyjnych i resocjalizacyjnych (*the increased use of prevention and rehabilitation programs*) skierowanych do rodzin wieloproblemowych, wspierających dzieci z niepowodzeniami szkolnymi, dostarczających dzieciom i młodzieży zagrożonej przestępczością indywidualnych mentorów oraz zorganizowanych form spędzania wolnego czasu (por. Bernasiewicz i Noszczyk-Bernasiewicz 2017: 85–88);
- wysoki wskaźnik inkarceracji nieletnich przestępców w latach 90., który przeciwdziałał przestępczości nieletnich na dwóch poziomach: izolowana młodzież nie była w stanie popełniać kolejnych czynów karalnych, a tak silna restrykcja odstraszała kolejnych potencjalnych przestępców;
- rozwój technologiczny (nowe urządzenia monitorujące, dostępność smartfonów).

Wzrost poziomu skrajnego ubóstwa wśród amerykańskich dzieci i młodzieży (w roku 2008 był on najwyższy od 1998 r.) potwierdza także raport poświęcony amerykańskim dzieciom (Childstats.gov 2010: 6–11), który odnotowuje jednocześnie kilka pozytywnych tendencji, jakie zaszły na przełomie tysiącleci w USA – czyli towarzyszyły opisywanemu przez nas spadkowi poziomu przestępczości nieletnich – takich jak stałe obniżanie się poziomu nikotynizowania się oraz spożycia alkoholu i narkotyków przez adolescentów, a także wzrost poziomu bezpieczeństwa mierzony wskaźnikiem narażenia na stanie się ofiarą przestępstwa z użyciem przemocy (*violent crime victimization rate*), który obniżył się z 44 przestępstw na tysiąc osób w wieku 12–17 lat w 1993 r. do zaledwie 12 w roku 2007 (*12 crimes per 1,000 juveniles ages 12–17*).

Opisywana tendencja spadkowa rejestrowana od połowy lat 90. w zakresie rozmiarów i nasilenia przestępczości nieletnich w USA nie jest zjawiskiem odosobnionym, lecz ma charakter międzynarodowy i dotyczy także przestępczości dorosłych, na co zwraca uwagę Anna Kossowska (2013: 100–101). Autorka uzupełnia wskazane przez amerykańskich kryminologów przyczyny spadającej liczby przestępstw o czynnik demograficzny, związany przede wszystkim ze zmianą struktury wieku społeczeństw ponowoczesnych. Zmniejsza się bowiem liczba osób młodych, które najczęściej popełniają przestępstwa – szczyt aktywności przestępczej przypada na wiek 14–21 lat (Woźniakowska-Fajst 2011: 167) – a wzrasta liczba osób w przedziale powyżej 60. roku życia, w którym nasilenie przestępczości jest najmniejsze. Czynnik demograficzny nie może jednak kształtować spadku przestępczości nieletnich w USA, ponieważ tendencji tej od połowy lat 80. towarzyszyły wzrost liczby osób do 18. roku życia w tym kraju (OJJDP b.d.d).

Powracając do ogólnego wskaźnika rozmiarów zatrzymań i analizując strukturę przestępczości nieletnich w roku 2018, należy stwierdzić, że przestępstwa znajdujące się w części pierwszej wykazu przestępstw (przestępczość poważna) stanowiły przyczynę 1/4 ogółu wszystkich zatrzymań, przy czym co czwarte przestępstwo z tej części wykazu miało bardzo poważny charakter (46 150 zabójstw, rozbojów

oraz rozbojów z użyciem broni), a pozostałe 3/4 były przestępstwami przeciwko mieniu (131 510). Warto również zauważyć, że pomimo wskazanej wcześniej tendencji spadkowej w zakresie ogólnej liczby zatrzymań w latach 1980–2018 pod koniec tego okresu (tj. w latach 2014–2018) w statystyce ujawnił się wzrost liczby niektórych przestępstw, np. zabójstw (o 21%), kradzieży pojazdu (o 16%), oszustwa (o 10%) oraz defraudacji (o 27%). Liczba wskazanych przestępstw na powrót zaczęła się jednak zmniejszać w ostatnim, dwuletnim przedziale, jaki agreguje w swoich opracowaniach OJJDP (w momencie pisania tego tekstu był to okres 2017–2018, zob. Tabela 1). W sumie zatem niewielka fluktuacja obejmująca cztery rodzaje przestępstw powróciła do trwałej tendencji spadkowej dotyczącej wszystkich kategorii przestępstw, których sprawcami były osoby nieletnie w USA.

Tabela 1. Liczba zatrzymań nieletnich (0–17 lat) w 2018 r. w USA

Najbardziej poważne przestępstwa	Liczba zatrzymań	Zmiana procentowa		
		2009–2018	2014–2018	2017–2018
Przestępstwa ogółem	728 280	-60%	-29%	-10%
Część pierwsza wykazu przestępstw				
Zabójstwo	920	-22%	21%	0%
Zgwałcenie ⁸	brak danych	brak danych	brak danych	brak danych
Rozbój	17 290	-45%	-11%	-11%
Rozbój z użyciem broni	27 940	-44%	-8%	-1%
Włamanie	22 250	-70%	-45%	-28%
Kradzież	92 630	-71%	-48%	-22%
Kradzież pojazdu	14 780	-26%	16%	-9%
Podpalenie	1 850	-65%	-41%	-18%
<i>Przestępstwa z użyciem przemocy</i>	46 150	-44%	-9%	-5%
<i>Przestępstwa przeciwko mieniu</i>	131 510	-69%	-44%	-22%
Część druga wykazu przestępstw				
Usiłowanie rozboju	125 030	-43%	-11%	2%
Fałszerstwo	1 040	-51%	-12%	-15%
Oszustwo	4 710	-23%	10%	-1%
Defraudacja	580	-4%	27%	-9%

⁸ Zob. przypis 7.

Tabela 1. c.d.

Najbardziej poważne przestępstwa	Liczba zatrzymań	Zmiana procentowa		
		2009–2018	2014–2018	2017–2018
Paserstwo	9 320	-50%	-10%	-11%
Wandalizm	30 600	-66%	-32%	-17%
Posiadanie broni	17 170	-49%	-17%	-6%
Prostytucja i jej promowanie	260	-81%	-65%	-6%
Przestępstwa narkotykowe	90 670	-47%	-20%	-4%
Hazard	180	-90%	-69%	-35%
Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece	3 340	-25%	-1%	-11%
Prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości	5 450	-60%	-22%	-10%
Przestępstwa z ustaw o przeciwdziałaniu alkoholizmowi	26 350	-76%	-49%	-21%
Używanie alkoholu	3 270	-76%	-49%	-24%
Zachowania antyspołeczne	57 760	-66%	-28%	-8%
Włóczęgostwo	680	-75%	-28%	-7%
Pozostałe przestępstwa (poza komunikacyjnymi)	140 500	-57%	-25%	-6%
Naruszenie godziny policyjnej	22 030	-80%	-59%	-27%

Źródło: opracowanie własne na podstawie OJJDP 2019c.

Ogólnie pozytywny obraz, jaki wyłania się z analizy blisko czterech dekad zmian w obrazie przestępczości nieletnich mierzonej zarówno ogólną liczbą zatrzymanych, jak i wskaźnikiem zatrzymań nieletnich na 100 tys. osób w wieku 10–17 lat, zakłada wciąż wysoki udział niektórych czynów karalnych popełnianych przez nieletnich w ogóle popełnianych w społeczeństwie przestępstw. I choć jedynie co 14. osoba zatrzymana w USA za przestępstwo to nieletni (7%), to jednak wśród wszystkich zatrzymanych osób dokonujących podpalenia lub rozboju jest to już co piąta osoba (20%).

Wykres 3. Odsetek nieletnich w ogóle zatrzymanych za przestępstwo w 2018 r. w USA

Źródło: opracowanie własne na podstawie OJJDP b.d.c.

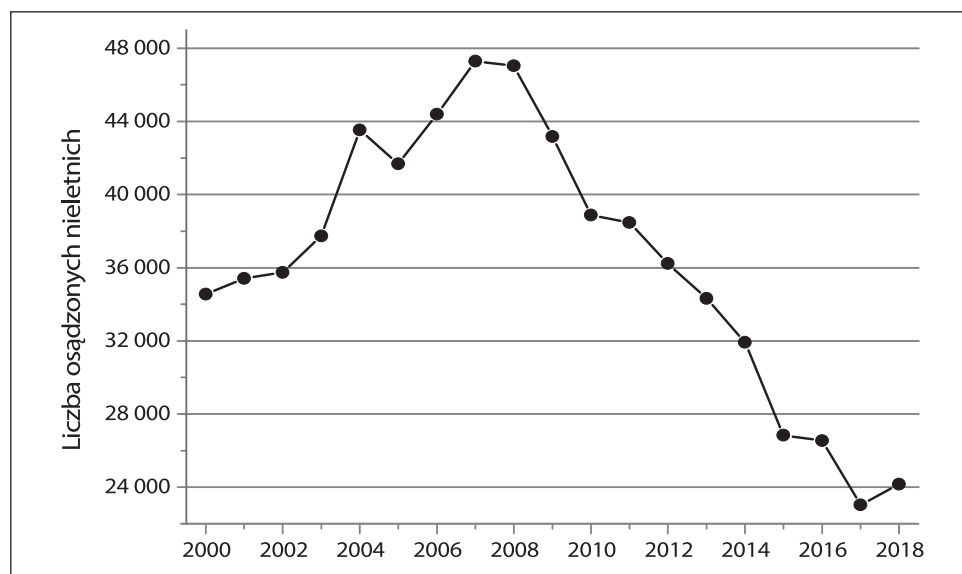
Wysoki odsetek zatrzymanych nieletnich w ogólnej liczbie aresztowań za zachowania przestępne, takie jak podpalenie czy rozbój, znajduje jednak swoje wytłumaczenie w wyższej skłonności do agresji, jaką przejawiają dzieci i młodzież. Poziom substancji neurochemicznej hamującej zachowania agresywne, tj. serotoniny, zaczyna, podług ustaleń neurobiologii, wzrastać wraz z wiekiem przy jednoczesnym słabnięciu aktywności dopaminy, która motywuje do działania oraz skłania nas do poszukiwania wrażeń (Niehoff 2001: 216–238; Muskała 2017: 30), stąd ludzie dorośli wykazują się, na ogół, wyższym poziomem rozwagi i opanowania.

3. Przestępczość nieletnich w Polsce

Gromadzeniem danych na temat popełnionych przez nieletnich czynów karalnych zajmowały się w Polsce do roku 2013 zarówno policja (dane generowane w momencie skierowania wniosku o wszczęcie postępowania do sądu rodzinnego, a w roku 2013 – po uzyskaniu informacji o wszczęciu i zakończeniu postępowania przez sędziego rodzinnego), jak i sądy dla nieletnich. Od 1 stycznia 2014 r. podmiotem

zobowiązany do gromadzenia i przekazywania do Głównego Urzędu Statystycznego danych na temat nieletnich i popełnianych przez nich czynów karalnych jest Ministerstwo Sprawiedliwości, do którego dane sprawozdają sądy rodzinne (Statystyka.policja.pl b.d.b). Stąd od 2014 r. informacji o przestępczości nieletnich nie znajdziemy na stronach internetowych policji – należy ich poszukiwać w Wydziale Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości. Prezentowana w dalszej części tekstu charakterystyka zjawiska przestępczości nieletnich w Polsce opiera się na statystyce przestępczości osądzonej, ponieważ ciągłość rejestrowania w analizowanym okresie – od 2000 do 2018 r. – zachowano jedynie w zakresie tej właśnie statystyki.

Wykres 4. Osądzeni nieletni (0–17 lat) w latach 2000–2018 w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości (dane niepublikowane).

Z danych zestawionych na Wykresie 4 wynika, że od 2000 do 2007 r. liczba nieletnich systematycznie rosła od 34 545 do 47 293. W okresie tym mieliśmy do czynienia ze wzrostem liczby podsądnych o 36,9%. W 2008 r. nastąpił przełom i rozpoczął się stabilny trend spadkowy, który utrzymał się aż do 2017 r. – wówczas liczba nieletnich zmalała do 23 028 przypadków, tj. spadła o ponad połowę – 51,3%. W 2018 r. pierwszy raz od 2007 r. liczba nieletnich wzrosła w stosunku do roku poprzedniego i była o 5% wyższa (o 1 140 osób) niż w roku 2017.

W analizowanym okresie od 2000 do 2018 r. liczba osądzonych nieletnich spadła z 34 545 do 24 168 (spadek o 30%). Wydaje się, że główną rolę w obniżeniu się o 1/3 liczby nieletnich przestępców mógł odegrać niż demograficzny, z jakim mamy do czynienia w Polsce. W jego wyniku w okresie poddanym analizie liczba osób w wieku 0–17 lat, z której to grupy rekrutują się osoby nieletnie, spadła o 1/4 (26%). Trzeba jednak zauważyć, że o ile w całym analizowanym okresie (2000–2018) spadkowi rozmiarów populacji generalnej dzieci i młodzieży do 17. roku życia (o 26%) towarzyszy zbliżony procentowo spadek (o 30%) liczby osób podsądnych, o tyle czynnik demograficzny nie tłumaczy wzrostu przestępczości nieletnich w latach 2000–2007, w którym cały czas mieliśmy do czynienia z postępującym niżem demograficznym trwającym od lat 90.⁹

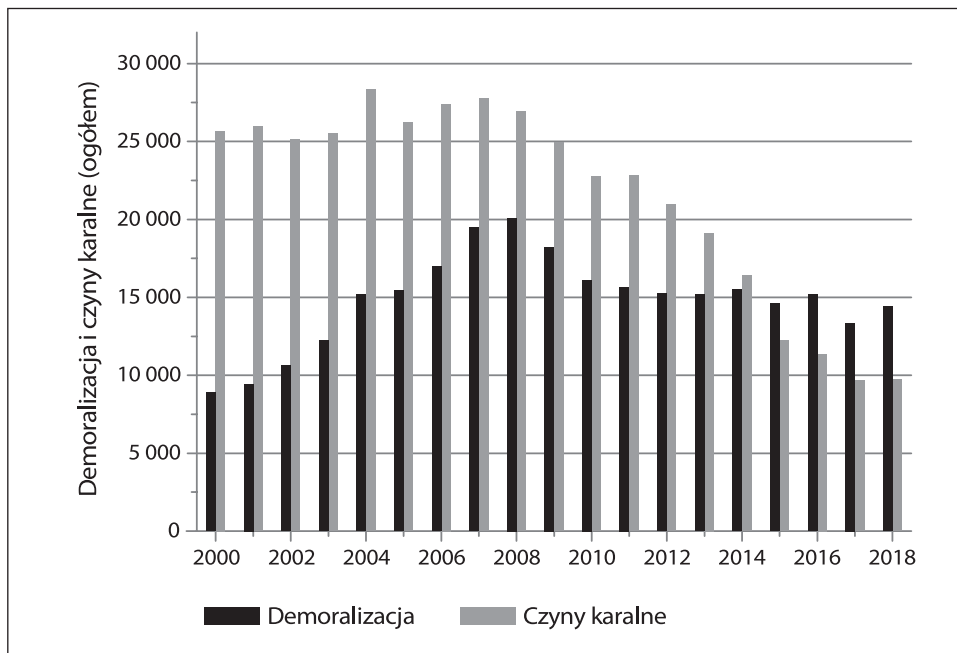
Dane przedstawione na Wykresie 5 dotyczą wszystkich nieletnich, którzy stanęli przed sądami rodzinnymi w latach 2000–2018 w związku z popełnieniem czynu karalnego lub wystąpieniem demoralizacji. Jednak dynamika popełniania przez nieletnich samych czynów zabronionych nie pokrywa się z ogólnym obrazem rozwoju zjawiska stawania nieletnich przed sądami. Analiza szczegółowych danych wykazuje bowiem, że na przestrzeni ostatnich 19 lat nastąpił wzrost zachowań z zakresu demoralizacji przy jednocześnie spadającej liczbie czynów karalnych.

W 2000 r. za przejawy demoralizacji stanęło przed sądem 8878 osób, a w roku 2018 odpowiadało za nią już 14 414 nieletnich. W analizowanym przedziale czasu nastąpił zatem wzrost liczby nieletnich przejawiających symptomy demoralizacji o 62,4%. Inaczej przedstawia się obraz nieletnich dopuszczających się czynów karalnych, których liczba malała (poza okresem 2000–2007, w którym nastąpił wzrost o 8,3%¹⁰). W całym 19-letnim okresie analizy (2000–2018) nieletnich popełniających czyny karalne ubyłło o 62% (spadek o 15 913 nieletnich). Warto w tym miejscu zwrócić jeszcze uwagę na jedno zjawisko. Patrząc na rok rozpoczęcia analizy (2000), konstatujemy odsetek nieletnich z przejawami demoralizacji

⁹ Liczba dzieci i młodzieży w wieku 0–17 lat zmniejszała się sukcesywnie od 1990 do 2016 r. W 2017 r. wzrosła o 25 tys., a w 2018 r. – o kolejne 15 tys. do nieco ponad 6,9 mln. Nadal jest to o ponad 4 mln mniej niż w 1990 r. oraz o 2,4 mln mniej niż w 2000 r. Mamy zatem do czynienia z depresją demograficzną, na skutek której liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym, tj. do 17. roku życia, wynosiła w poszczególnych latach: 2000 r. – 9333 tys. osób, 2010 r. – 7243 tys. osób, 2018 r. – 6936 tys. osób (zob. GUS 2019a: 16). W latach 2000–2018 analizowanemu zjawisku spadku liczby osądzonych nieletnich towarzyszył zatem prawie dwuipółmilionowy ubytek liczby osób w kategorii wieku, z której rekrutują się osoby nieletnie (w statystyce sądowej w kategorii nieletnich umieszczono osoby w wieku do lat 17 oraz nieliczne jednostki w wieku >17 w momencie wydania orzeczenia i wieku popełnienia czynu).

¹⁰ Wzrost, który – co ciekawe – nie dotyczył młodszych nieletnich, co skrupulatnie odnotował Witold Klaus na podstawie danych Komendy Głównej Policji. Dane policji za lata 2000–2008 nadal potwierdzały spadek przestępczości w grupie młodszych nieletnich popełniających czyny zabronione (nieletni poniżej 13 lat) z 3744 do 2271. Na tej podstawie Witold Klaus wyciągnął wniosek, że nie mają racji politycy i media, gdy twierdzą, że mamy do czynienia z obniżaniem się wieku nieletnich sprawców czynów zabronionych (Klaus 2009).

Wykres 5. Demoralizacja i czyny karalne nieletnich w latach 2000–2018 w Polsce

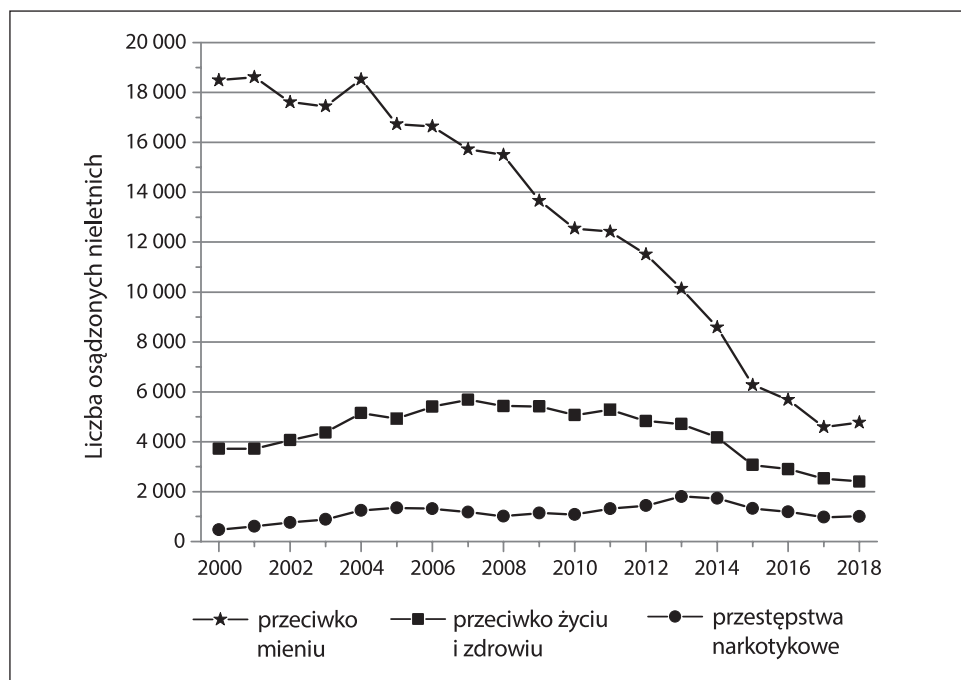
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości (dane niepublikowane).

w wymiarze 25,7% ogółu wszystkich nieletnich, natomiast pozostała grupa osób (74,3%) to sprawcy czynów karnych. W roku zamykającym prowadzone analizy (tj. 2018) proporcje niemalże odwróciły się. Sprawcy demoralizacji stanowili już 59,6% wszystkich nieletnich, natomiast sprawcy czynów karnych stanowili tylko 40,4%¹¹. Odnotowane zjawisko jest o tyle pozytywne, o ile czyny karalne oceniamy surowiej od przejawów demoralizacji. Jednocześnie, jak słusznie zauważa Barbara Stańdo-Kawecka, nie wiemy, czy coraz większa liczba spraw nieletnich w związku z demoralizacją załatwianych w postępowaniu wyjaśniającym jest wynikiem nasilania się nagannych zachowań dzieci i młodzieży, czy raczej jest efektem zmiany postaw społecznych wobec zachowań, które wcześniej traktowane były jako dziecięce lub młodzieńcze wybryki i spotykały się z większą tolerancją wśród rodziców, sąsiadów, nauczycieli i policji (Stańdo-Kawecka 2009: 205). Wiemy natomiast, że

¹¹ Na fakt ten zwróciła uwagę w swoich badaniach również Justyna Włodarczyk-Madejska, wyliczając stosowne proporcje w latach 2004–2014: „Od 2004 r. następuje systematyczny spadek udziału popełnianych czynów karnych na rzecz wykazywanych przejawów demoralizacji. W 2004 r. stosunek ten wynosił odpowiednio 65% i 35%, w roku 2014 natomiast – 51% i 49%” (Włodarczyk-Madejska 2017a: 281).

wzrost liczby nieletnich osądzonych za przejawy demoralizacji nie wynika z faktu, że nieletni w wieku do lat 13 zaczęli częściej dopuszczać się czynów karalnych, które w tym przedziale wiekowym są traktowane jako przejaw demoralizacji, ponieważ liczba nieletnich w tym przedziale wieku systematycznie spada (Konarska-Wrzosek 2019: 305) i jest stosunkowo mała (zob. Wykres 7).

Wykres 6. Wybrane rodzaje przestępstw popełnionych przez nieletnich w latach 2000–2018 w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości (dane niepublikowane).

Na przestrzeni analizowanych 19 lat liczba nieletnich, którzy dopuścili się przestępstw (czynów karalnych w rozumieniu u.p.n.) przeciwko mieniu, spadła o 74,2% (z 18 488 do 4 774 nieletnich). Analiza danych statystycznych za 2018 r. wykazała, że prawie połowa wszystkich nieletnich sprawców czynów karalnych (4 774 osób, 48,9% ogółu nieletnich) to sprawcy przestępstw przeciwko mieniu (w 2000 r. stanowili oni aż 72% ogółu nieletnich, sprawców czynów karalnych). Odnotowana prawidłowość jest zgodna z konstatacjami odnoszącymi się do zmian struktury ogólnej przestępczości w ostatnich dekadach, której najbardziej widoczną cechą

jest spadek udziału przestępczości przeciwko mieniu w ogólnej strukturze przestępczości (Kossowska 2013: 95).

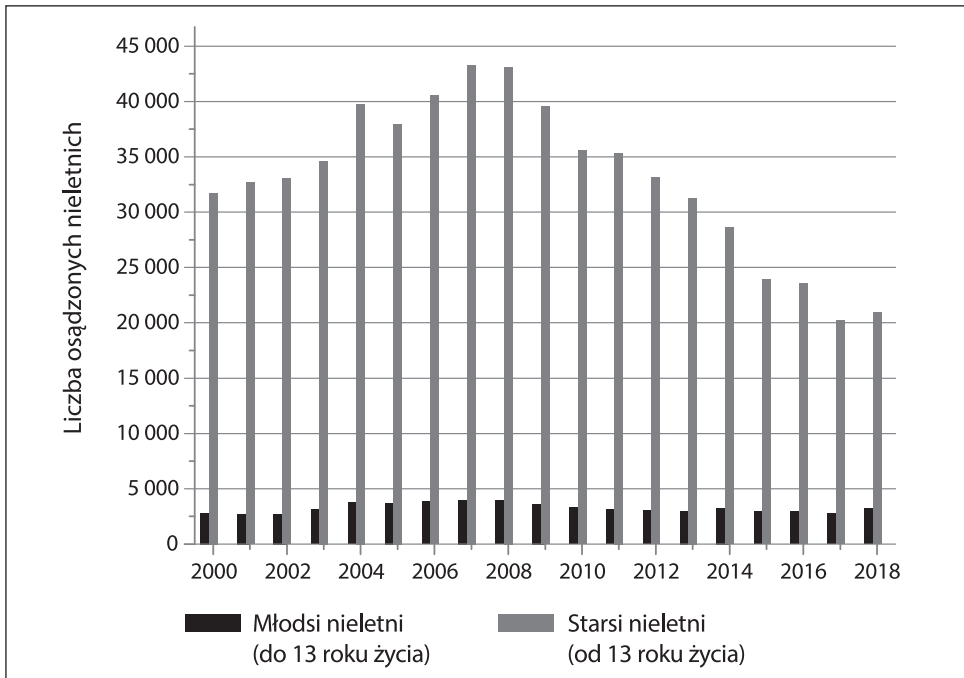
W analogicznym okresie (2000–2018) liczba nieletnich, którzy dopuścili się przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, czyli z katalogu przestępstw, w którym znajdują się zabójstwo (art. 148 k.k.), spowodowanie naruszenia czynności narządu ciała lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 156 k.k. i 157 k.k.) czy udział w bójce lub pobiciu (art. 158 k.k. i 159 k.k.), spadła z 3716 (w 2000 r.) do 2398 (w roku 2018) – tj. o 35,5%. Niepokojące jest jednak to, że w 2000 r. nieletni ci stanowili 14,5% ogółu wszystkich sprawców czynów karalnych, natomiast w roku 2018 tego rodzaju przestępstw dopuściło się już 24,6% nieletnich. Mamy zatem do czynienia z brutalizacją obrazu przestępczości nieletnich, za którą jednak nie stoi wzrost liczby przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, ale spadek przestępczości pospolitej. Potwierdzeniem tego są podobne analizy osądzonej przestępczości nieletnich prowadzone przez Justynę Włodarczyk-Madejską (2017b: 166, 178), na podstawie których można stwierdzić, że chociaż obserwujemy wzrost poziomu (udziału) przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu w strukturze przestępstw¹², to jednak poziom przestępczości poważnej (przestępstwa wymienione w art. 10 § 2 k.k., czyny zagrożone ustawą karną karą co najmniej trzech lat pozbawienia wolności) wyraźnie obniża się – niemal trzykrotny spadek w okresie analizy podjętej przez autorkę, tj. w latach 2004–2014.

Jeśli chodzi o trzeci analizowany rodzaj przestępstw, to w pierwszych 14 latach okresu analizy (2000–2013) rejestruje się systematyczny wzrost liczby nieletnich, którzy dopuścili się przestępstw z naruszeniem przepisów ustaw o zapobieganiu/przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 1985 r. Nr 4, poz. 15; Dz.U. z 1997 r. Nr 75, poz. 468; Dz.U. z 2005 r. Nr 179, poz. 1485), których w 2000 r. było 470, a w 2013 r. – już 1808. Oznacza to, że we wskazanym okresie liczba nieletnich dopuszczających się przestępstw narkotykowych zwiększyła się aż o 1338 osób, tj. o 284,7%. Rok 2014 to początek nowej tendencji, tym razem spadkowej, na skutek której do roku 2018 ubyło względem 2013 r. 799 nieletnich w związku z przypisaniem im tego czynu karalnego – spadek o 44,2%. Pomimo wskazanej tendencji spadkowej zaobserwowanej w latach 2014–2018 w perspektywie długoterminowej (2000–2018) nastąpił znaczny wzrost liczby nieletnich, którzy dopuścili się przestępstw związanych z narkomanią z ww. ustaw: w pierwszym roku analizy zarejestrowano 470, a w ostatnim – 1009. Oznacza to, że w okresie 19 lat przybyło 539 nieletnich (wzrost o 114,7%), którzy dopuścili się przestępstw naruszających przepisy ustaw o zapobieganiu/przeciwdziałaniu narkomanii.

¹² Już analiza zmian dotyczących struktury przestępczości nieletnich w latach 90. pokazywała wzrost odsetka przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu. „W 1990 r. na 100 czynów karalnych popełnionych przez nieletnich przypadało mniej niż 2 przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu (1,6% czynów karalnych nieletnich ogółem), natomiast w 2007 r. ten odsetek wzrósł do 9%” (Stańdo-Kawecka 2009: 200).

Kolejna kwestia, na którą zwrócono uwagę w podjętych analizach statystycznych, dotyczyła wieku popełnienia przez nieletnich czynów karalnych czy też wystąpienia u nich pierwszych symptomów demoralizacji.

Wykres 7. Nieletni według wieku popełnienia czynu karalnego i wystąpienia demoralizacji w latach 2000–2018 w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości (dane niepublikowane).

Analiza danych wykazała, że liczba osądzonych nieletnich, którzy nie ukończyli 13 lat, wynosiła w 2000 r. 2801 osób, a 19 lat później – w roku 2018 – już 3207. W tej kategorii wiekowej (młodszy nieletni) przybyło więc 406 nieletnich, zatem liczba nieletnich w analizowanym przedziale czasu, którzy nie ukończyli 13. roku życia, wzrosła o 14,5%. Tendencji tej odpowiada wprowadzenie w roku 2004 przez Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej Ministerstwa Sprawiedliwości nowej kategorii nieletnich do lat 5. We wcześniejszej sprawozdawczości najniższą kategorią nieletnich były osoby do lat 7 (było tak w 2000 r., natomiast w latach 2001–2003 najniższą kategorią był wiek do lat 9).

Zebrane dane pokazują, że dominującą grupą wiekową wśród ogółu nieletnich zdemoralizowanych lub z przypisanym czynem karalnym są starsi nieletni, do których zaliczamy osoby w wieku 13, 14, 15 oraz 16 lat. W odróżnieniu od tendencji wzrostowej odnoszącej się do liczby młodszych nieletnich (do 13. roku życia), wśród starszych nieletnich (13–17 lat i starszych) obserwujemy spadek ich liczby. Na przestrzeni całego analizowanego czasu – od 2000 do 2018 r. – ich liczba spadła o 34,1%, tj. z 31 744 do 20 921.

Wzrost liczby młodszych nieletnich zdemoralizowanych lub z przypisanym czynem karalnym może być wynikiem m.in.:

- obniżającego się poziomu spójności i nieformalnej kontroli społecznej w społeczności lokalnej, w której rośnie obojętność jednostek wobec zachowań nonkonformistycznych innych jednostek (w tym wobec przestępstw oraz naruszania norm obyczajowych). Jednym ze wskaźników braku nieformalnej kontroli społecznej jest brak gotowości do zbesztania i skarcenia dziecka, gdy wykaże się ono brakiem szacunku do osoby dorosłej lub ważnej wartości (*tell off and scold that child*) (Wikström et al. 2013: 144). Wydaje się, że coraz częściej mamy dziś do czynienia z praktyką wycofywania się rodziców z utrzymywania własnych dzieci w karności, co wynika z niezrozumienia istoty wychowania¹³ i rosnącej nieporadności współczesnych rodziców, których funkcje „wychowawcze” przejmują nowe technologie;
- braku odpowiedniej opieki i zaniechań wychowawczych ze strony rodziców (pochłonięci pracą rodzice zapewniają swoim dzieciom dużo lepsze warunki socjalne niż w przeszłości, lecz nie znajdują czasu na codzienną rozmowę i pełne zaangażowanie towarzyszenie swoim dzieciom w problemach dnia codziennego; dziecięce potrzeby wyższego rzędu, takie jak potrzeba miłości oraz przynależności do kręgu rodzinnego, wydają się dzisiaj dużo gorzej zabezpieczone niż w przeszłości);
- braku podejmowania we właściwym czasie odpowiednich środków zaradczych (reakcji) wobec dzieci ujawniających pierwsze symptomy demoralizacji oraz zagrożonych demoralizacją ze strony osób dorosłych (*casus* dzieci zaniebdywanych emocjonalnie, ofiar przemocy domowej, czasem wprowadzanych przez „złych” dorosłych w uzależnienia oraz przestępcze praktyki¹⁴).

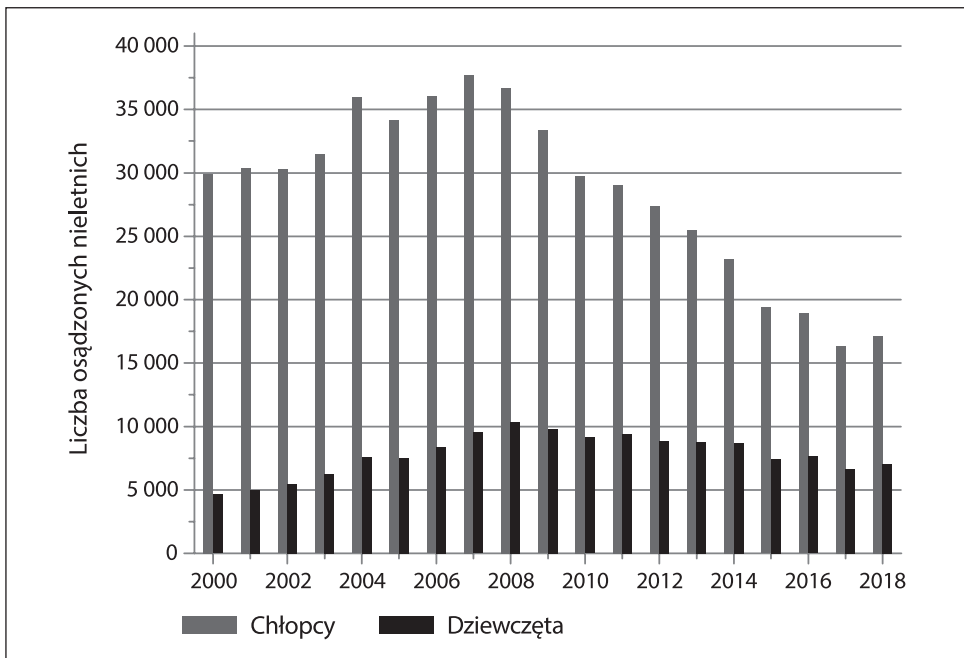
Nie tylko wiek osób (starsi i młodszy nieletni) różnicuje obraz przestępczości nieletnich. Ważną kategorią analizy przestępczości jest płeć sprawcy. Odsetek

¹³ Krzysztof Maliszewski trafnie zauważa, że wychowanie to wysiłek utrzymania chwiejnej równowagi pomiędzy wolnością i przymusem, troską i dystansem, prawem i więzią oraz że ilekroć spadają i zanikają napięcie i trud balansowania między biegunami sprzecznych momentów, tylekroć mamy do czynienia z brakiem wychowania albo ze złym wychowaniem (Maliszewski 2013: 32).

¹⁴ Przykłady okrutnych praktyk demoralizowania własnych dzieci przez ich rodziców oraz spóźnionej reakcji systemu socjalno-sądowego opisano w książce M. Noszczyk-Bernasiewicz (2010).

nioletnich dziewcząt i chłopców w ogólnej przestępczości nioletnich jest różny. W literaturze naukowej wciąż więcej jest rozważań odnoszących się do nioletnich chłopców niż dziewcząt, chociaż liczba opracowań poświęconych *sensu stricto* przestępczości nioletnich dziewcząt wciąż rośnie (Budrewicz 2001; Biel 2008; Rajtar 2009; Woźniakowska-Fajst 2010; 2019; Grzyb i Habzda-Siwiek 2013, Brzezińska 2018). Jednak przestępczość nadal ma oblicze męskie: przeciętny przestępca jest w końcu młodym mężczyzną (Wikström et al. 2013: 47). Także w prezentowanych analizach dominującą populację nioletnich przestępców stanowią chłopcy.

Wykres 8. Płeć osądzonych nioletnich w latach 2000–2018 w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości (dane niepublikowane).

Niemniej jednak od wielu lat obserwujemy zwiększającą się liczbę osądzonych nioletnich dziewcząt, która w latach objętych analizą wzrosła aż o połowę (z 4635 do 7022, tj. o 2387 osób). Na skutek tego zjawiska – ale również tendencji odwrotnej obserwowanej wśród nioletnich chłopców – od 2000 do 2018 r. nioletnie dziewczęta istotnie zwiększyły swój udział w populacji osądzonych nioletnich (w 2000 r. stanowiły 13,4% ogółu nioletnich, a w roku 2018 odsetek ten wyniósł już 29%). Na tej podstawie można stwierdzić, że zjawisko przestępczości nioletnich

dziewcząt nie jest już czymś incydentalnym, lecz staje się równie ważnym problemem społecznym co przestępczość chłopców. Wśród wielu teorii tłumaczących wzrost przestępczości żeńskiej wyróżnia się teoria emancypacji, a zwłaszcza hipoteza zmiany zachowania (*Behaviour Change Hypothesis*) akcentująca fakt, że na przestrzeni ostatnich dekad kobiety stały się bardziej aktywne społecznie i w swoich zachowaniach upodabniają się do mężczyzn, co przekłada się na ich większą skłonność do zachowań agresywnych i znajduje odzwierciedlenie również w statystykach kryminalnych (Grzyb i Habzda-Siwiek 2013: 96; Brzezińska 2018).

W obrazie obniżającego się od kilku lat poziomu przestępczości nieletnich wciąż niepokoi wolniejsza dynamika spadku przestępczości wśród dziewcząt niż chłopców, za którą mogą stać także inne niż emancypacja kobiet uwarunkowania kulturowe. Zwraca na nie uwagę Dagmara Woźniakowska-Fajst, słusznie zauważając, że dziewczęta są dziś podmiotem mniejszej uwagi rodzicielskiej, która ogranicza się w ich przypadku do zabezpieczenia jedynie potrzeb materialnych (2019: 329). Natomiast chłopcy, w stereotypowym ujęciu ról płciowych, stają się zazwyczaj obiektem bardziej wzmożonej kontroli rodzicielskiej, co w sytuacji nowych zagrożeń cywilizacyjnych (uzależnienia behawioralne, cyberprzemoc, przeładowane programy szkolne) stanowić może dla nich czynnik chroniący – zarzucony bądź minimalizowany w procesie wychowania dziewczynek. Tymczasem to one w wyniku współczesnego nacisku na widzialność i przerażenia „nieznośną anonimowością”¹⁵ czy też na skutek procesu somatyzacji tożsamości, czyli wzrostu znaczenia wyglądu zewnętrznego kosztem osobowości (wyznawanych wartości), predestynowane są do przeżywania silniejszych napięć i frustracji niż chłopcy.

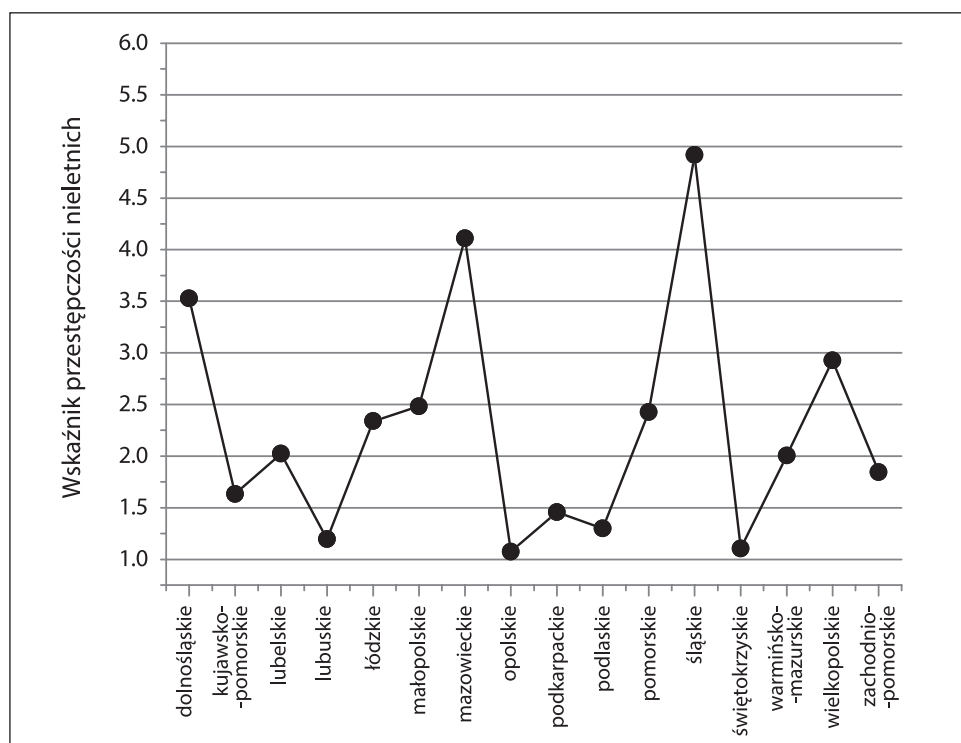
Pomimo tego, że w ostatnim roku analizy (2018) odnotowano wzrost liczby nieletnich osądzonych chłopców o 4,8% (o 780 przypadków), to jednak w całym analizowanym 19-letnim okresie nieletnich chłopców ubyłoby 12 764 (spadek z 29 910 do 17 146 podsądnych, tj. o 42,7%). Rekapitulując: znacznemu wzrostowi przestępczości wśród dziewcząt (o 51,5%) odpowiada istotny spadek liczby nieletnich chłopców (o 42,7%).

Rozmiary przestępczości są różne także w zależności od struktury terytorialnej kraju (np. podział według województw). Wykres 9 obrazuje średnią liczbę nieletnich, która stawała przed sądami rodzinnymi w poszczególnych województwach od 2000 do 2018 r. Wskaźnik dla każdego województwa wyliczono jako średnią arytmetyczną sumy osób nieletnich z danego województwa w poszczególnych latach (2000–2018) podzielonej przez 19 (liczba lat poddanych analizie). Następnie wyliczoną średnią arytmetyczną podzielono przez 1000. Przykładowo wskaźnik

¹⁵ Umberto Eco w ostatniej ze swoich książek błyskotliwie zauważał, że „[...] żyjemy w świecie, w którym najbardziej pożądanym dobrem (ważniejszym nawet niż seks i pieniądze) jest widoczność. W którym by stać się rozpoznawalnym i uniknąć wegetowania w stanie przerażającej i nieznośnej anonimowości, każdy będzie w stanie zrobić wszystko, by pojawić się w telewizji albo w jakimś innym medium, które do tego czasu zdąży je zastąpić” (Eco 2017: 29–30).

średniej liczby nieletnich z okresu 19 lat w województwie dolnośląskim (3527 nieletnich) wyniósł 3,5.

Wykres 9. Nieletni osądzeni według miejsca zamieszkania (województwa) w latach 2000–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości (dane niepublikowane).

Analizując Wykres 9, można zauważyć, że w badanym okresie najwyższy wskaźnik przestępczości nieletnich odnotowano kolejno w województwach śląskim, mazowieckim i dolnośląskim. Natomiast najniższy wskaźnik odnotowano w województwach opolskim, a potem świętokrzyskim i lubuskim. Niechlubną pozycję województwa dolnośląskiego jako województwa niebezpiecznego oraz świętokrzyskiego jako jednego z najbezpieczniejszych województw w kraju potwierdziły też badania wiktyimizacyjne ogólnej przestępczości zrealizowane na próbie 51 tys. osób w ramach Polskich Badań Przestępczości. W badaniach tych ogólne zagrożenie przestępczością było zdecydowanie największe na Dolnym Śląsku (w latach 2007–2009 ofiarą przestępstwa padł co czwarty mieszkaniec tego województwa), a najmniejsze

w województwach podkarpackim i świętokrzyskim (ofiara przestępstwa padł przeciętnie zaledwie co dziesiąty ich mieszkaniec) (Siemaszko 2009: 231).

O ile grupa województw o największej przestępczości nieletnich nie zmieniała się pod względem zajmowanej pozycji w analizowanym okresie (na pierwszym miejscu zawsze było województwo śląskie, następnie mazowieckie i dolnośląskie), o tyle województwa z najniższą przestępczością w poszczególnych latach zamieniały się miejscami. Przykładowo w 2018 r. najmniej zagrożone przestępczością nieletnich były kolejno województwa: świętokrzyskie, następnie lubuskie i dopiero – inaczej niż na Wykresie 9 – opolskie. Na tej podstawie można wnioskować, że rozmiary przestępczości nieletnich w poszczególnych województwach są zdeterminowane przede wszystkim liczbą ich mieszkańców oraz liczbą wielkich miast zlokalizowanych na terenie tych województw (przyjmuje się, że są to miasta powyżej 200 tys. mieszkańców). Na Śląsku, gdzie rejestruje się największe rozmiary przestępczości nieletnich, są aż trzy takie miasta i jest to jedyne województwo z trzema miastami powyżej 200 tys. mieszkańców (są to Katowice, Częstochowa i Sosnowiec). W żadnym innym województwie nie ma też tak wielu miast o liczbie ludności pomiędzy 150 a 200 tys. mieszkańców. W całym kraju jest ich tylko siedem, a cztery z nich znajdują się właśnie na Śląsku i są to, wymieniając kolejno: Gliwice, Zabrze, Bielsko-Biała i Bytom (GUS 2019).

Wielkie miasta uważa się za środowiska sprzyjające wysokiej przestępczości. Są to bowiem skupiska ludności bardzo zróżnicowanej (od strony zawodowej, pochodzenia społecznego, zamożności oraz stylu życia), cechującej się sporą ruchliwością przestrzenną związaną z rozłącznością miejsca zamieszkania, pracy, spędzania wolnego czasu, załatwiania spraw urzędowych. Wszystko to powoduje, że kontrola zachowań jednostek przez inne jednostki jest przeważnie fragmentaryczna, słabsza niż w mniejszych zbiorowościach. Badania Joanny Brzezińskiej pokazały, że w grupie nieletnich dziewcząt popełniających czyny karalne (w latach 2008–2015) zdecydowanie dominują mieszkanki miast, których liczba w niektórych kategoriach wiekowych kilkakrotnie przewyższa liczbę dziewcząt z terenów wiejskich (2018: 82).

Wielkie miasta stwarzają lepsze warunki do przemieszczania się i zaniku nieformalnej kontroli społecznej, które są predyktorami zachowań przestępczych. Badania budżetu czasu ludzi młodych pokazały, że ponad 50% czasu (nie licząc snu) spędzają oni poza domem i terenem bezpośredniego sąsiedztwa i tam zazwyczaj popełniają przestępstwa. Dochodzi tam do aż 90% przestępstw (Wikström et al. 2013: 68). Najczęściej są to centra miast, gdzie ludzie robią zakupy, bawią się i gdzie raczej rzadko mieszkają (*non-residential land use was a strong predictor of the frequency of crime events*). Najczęściej dochodzi tam do kradzieży, zwłaszcza sklepowych, ale również czynów poważniejszych, jak chociażby kradzieże samochodów. Jeśli chodzi o wandalizm i drobne kradzieże dokonane na osobach, to przestępstw tego typu nieletni dopuszczają się najczęściej w bliskiej odległości od swojego miejsca zamieszkania (średnio 1,5 km od domu) (Wikström et al. 2013: 203, 243).

Podsumowanie

W USA od połowy lat 80. obserwuje się systematyczny wzrost liczby osób w wieku poniżej 18 lat (dziś jest to 70 mln ludzi). Jeden na czterech Amerykanów znajduje się we wskazanym okresie życia, z którego rekrutują się osoby nieletnie. Szacuje się, że trend ten będzie się utrzymywać aż do 2060 r. Z odwrotną prawidłowością mamy do czynienia w Polsce, gdzie liczba osób do 17. roku życia stale spada. Pomimo odmiennych tendencji demograficznych w obu krajach zaobserwować można trend spadkowy w zakresie szeroko pojętej przestępczości nieletnich, za którą uważa się liczone łącznie czyny karalne, jak i przejawy demoralizacji (w USA *status offenses*). W USA w latach 1980–2018 liczba zatrzymań nieletnich zmalała o 63,8%, w Polsce zaś spadek liczby podsądnych – biorąc za okres analizy lata 2000–2018 – wyniósł 30%. Najbardziej istotny wpływ na obniżający się poziom przestępczości nieletnich w obu krajach miał spadek liczby przestępstw przeciwko mieniu. W latach 1980–2018 wskaźnik zatrzymań za tego rodzaju przestępstwa spadł o 83% w USA, w Polsce zaś w latach 2000–2018 liczba nieletnich stających przed sądem w związku z popełnieniem tego rodzaju czynów karalnych zmalała o 74,2%. W przypadku Polski obniżającej się ogólnej liczbie osądzonych nieletnich nie zaszkodziła nawet tendencja wzrostowa w zakresie liczby osądzonych nieletnich przejawiających symptomy demoralizacji, która wzrosła o 62,4%.

Pozytywnemu trendowi spadkowemu ogólnej przestępczości nieletnich przeciwstawić można szczegółowe analizy, wśród których za najbardziej niepokojące uznać należy wzrost liczby poważnych przestępstw takich jak zabójstwo w USA (o 21% w latach 2014–2018, zob. Tabela 1), w Polsce zaś – wzrastającą liczbę osądzonych nieletnich z przejawami demoralizacji (o 62,4%) oraz zwiększającą się liczbę nieletnich dziewcząt w związku z popełnieniem czynu karalnego i wystąpieniem demoralizacji w latach 2000–2018 (o 51,5%).

Ujawnione zmiany w obrazie przestępczości wydają się stanowić jedną z wielu konsekwencji szerokich przemian kulturowo-cywilizacyjnych, jakich doświadczamy we współczesnym świecie, takich jak coraz lepszy dostęp do dóbr materialnych i spadek ubóstwa absolutnego, emancypacja kobiet, zanik rodzin wielogeneracyjnych na rzecz nuklearnych, wzrost dostępu do używek, broni czy szkodliwych treści emitowanych przez nadawców o intencjach merkantylnych, pozbawionych refleksji etycznej (*patostreaming*, nawoływanie do nienawiści na tle rasowym, etnicznym czy religijnym, *cyberbulling*). Coraz większymi możliwościami, jakie zyskują nowe generacje młodych ludzi, towarzyszy niespotykany dotąd kryzys wspólnot lokalnych (globalizacja i wielkie migracje) oraz kryzys rodziny (wysoki poziom rozwodów oraz liberalny styl wychowania rodzicielskiego, który cechuje nieobecność kontroli rodzicielskiej jako czynnika chroniącego przed przestępczością). Zarysowane obszary niepokojących zjawisk – zwłaszcza wzrost zjawisk z zakresu demoralizacji oraz przestępczości dziewcząt – wyznaczają jednocześnie cele szeroko pojętej profilaktyki przestępczości.

Bibliografia

- Agnew R. i Brezina T. (2018). *Juvenile Delinquency: Causes and Control*. New York–Oxford: Oxford University Press.
- Bernasiewicz M. i Noszczyk-Bernasiewicz M. (2017). *Family Life and Crime: Contemporary Research and Essays*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Biel K. (2008). *Przestępczość dziewcząt – rodzaje i uwarunkowania* [Girls' Crime – Types and Causes]. Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Wydawnictwo WAM.
- Błachut J. (2007–2008). 'Czy „ciemna liczba przestępstw” istnieje?' [Does the dark number of crimes exist?]. *Archiwum Kryminologii* 29–30, s. 75–80.
- Błachut J., Gaberle A. i Krajewski K. (2004). *Kryminologia* [Criminology]. Gdańsk: Arche.
- Brzezińska J. (2018). 'On the phenomenon of female juvenile delinquency'. *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego* 47, s. 69–90.
- Budrewicz I. (2001). 'Przestępczość nieletnich dziewcząt' [Delinquency among girls]. W S. Kawula i H. Machel (red.) *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne. Diagnoza – profilaktyka – resocjalizacja. Praca zbiorowa* [Youth and Contemporary Deviations and Social Pathologies: Diagnosis – Prevention – Rehabilitation, A Collective Work]. Toruń: Adam Marszałek, s. 69–83.
- Czerwińska-Jakimiuk E. (2011). *Przestępczość młodocianych. Interpretacja zjawiska w świetle ogólnej teorii napięcia Roberta Agnew* [Young Offenders: Interpretation of the Phenomenon in the Light of Robert Agnew's General Strain Theory]. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Eco U. (2017). *Pape Satàn aleppe. Kroniki płynnego społeczeństwa* [Pape Satàn Aleppe: Chronicles of a Liquid Society]. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Główny Urząd Statystyczny [GUS] (2019a). *Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2018 r. Stan w dniu 31.XII* [Population: Size, structure, and vital statistics in Poland by territorial division, as of 31 December 2018]. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Grzyb M. i Habzda-Siwiek E. (2013). 'Płeć a przestępczość. O problemie dysproporcji płci wśród sprawców przestępstw z użyciem przemocy' [Gender and crime: On unequal distribution of sexes in violent offending]. *Archiwum Kryminologii* 35, s. 95–135.
- Habzda-Siwiek E. (2018). 'Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu w świetle danych ze statystyk kryminalnych' [Offences against life and health in the light of statistical data]. *Archiwum Kryminologii* 40, s. 53–113.
- Klaus W. (2009). *Dziecko przed sądem. Wymiar sprawiedliwości wobec przestępczości młodszych nieletnich* [A Child in Court: Justice System Regarding Juvenile Delinquency]. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Kossowska A. (2013). 'Zmiana społeczna a przestępczość – wzajemne związki, uwarunkowania, konsekwencje' [Social change and crime – mutual relationships, conditions, and consequences]. W K. Buczkowski, B. Czarnecka-Działuk, W. Klaus,

- A. Kossowska, I. Rzeplińska, P. Wiktorska, D. Woźniakowska-Fajst i D. Wójcik (red.) *Spółeczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce* [The Socio-Political Context of Modern-Day Crime in Poland]. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Sedno, s. 73–101.
- Maliszewski K. (2013). *Ciemne iskry. Problem aktualizacji pedagogiki kultury* [Dark Sparks: The Problem of Updating the Pedagogy of Culture]. Toruń: Adam Marszałek.
- Muskała M. (2017). „Odstąpienie od przestępczości” w teorii i praktyce resocjalizacyjnej [Desistance from Crime in Social Rehabilitation Theory and Practice]. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Niehoff D. (2001). *Biologia przemocy* [Biology of Violence]. Poznań: Media Rodzina.
- Noszczyk-Bernasiewicz M. (2010). *Nieletni przestępcy w percepcji personelu i nadzoru resocjalizacyjnego oraz studentów resocjalizacji* [Juvenile Delinquents in the Perception of Staff, Rehabilitation Supervisors, and Rehabilitation Students]. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Noszczyk-Bernasiewicz M. (2015). ‘Juvenile delinquency in Poland: Dimensions and selected forms of response’. *Chowanna* 2(45), s. 275–291.
- Noszczyk-Bernasiewicz M. (2016). ‘Demoralizacja i czyny karalne wśród nieletnich – dynamika i rozmiary’ [Demoralization and juvenile delinquency – the dynamics and dimensions]. *Resocjalizacja Polska* 11, s. 145–162.
- Piotrowski P. (2011). *Rozbój. Uwarunkowania psychospołeczne, motywacja i racjonalność sprawców* [Robbery: Psychosocial Determinants, Motivation and Rationality of Perpetrators]. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak Teresa i Józef Śnieciński.
- Rajtar T. (2009). ‘Przejawy i nasilenie nieprzystosowania społecznego nastoletnich dziewcząt’ [Manifestations and intensification of the social maladaptation of teenage girls]. W B. Gulla i M. Wysocka-Pleczyk (red.) *Przestępczość nieletnich. Dziecko jako ofiara i sprawca przemocy* [Juvenile Delinquency: A Child as a Victim and Perpetrator of Violence]. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 69–83.
- Siemaszko A. (2009). ‘Polskie badanie przestępczości (PBP) 2007–2009: Analiza wybranych rezultatów’ [Polish crime study (PBP) 2007–2009: Analysis of selected results]. *Archiwum Kryminologii* 31, s. 223–264.
- Stańdo-Kawecka B. (2009). ‘Przestępczość nieletnich w latach 1990–2007 i problemy resocjalizacji nieletnich sprawców przestępstw’ [Juvenile delinquency in 1990–2007 and problems of social rehabilitation of juvenile delinquents]. *Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu* 1(17). Dostęp online: [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/8B93DD337E130357C12575C5002AEE5C/\\$file/Dzieci%20z%20grup%20ryzyka_1.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/8B93DD337E130357C12575C5002AEE5C/$file/Dzieci%20z%20grup%20ryzyka_1.pdf) [26.02.2020].
- Wikström P.-O. H., Oberwittler D., Treiber K. i Hardie B. (2013). *Breaking Rules: The Social and Situational Dynamics of Young People’s Urban Crime*. Oxford: Oxford University Press.
- Włodarczyk-Madejska J. (2017a). ‘Sylwetki nieletnich sprawców, wobec których sąd orzekł umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym lub zakładzie

- poprawczym' [Profiles of juvenile offenders placed in a youth care centre or youth correctional facility by the court]. *Archiwum Kryminologii* 39, s. 273–314.
- Włodarczyk-Madejska J. (2017b). 'Przestępczość nieletnich i sądowa reakcja na nią w świetle danych statystycznych' [Juvenile crime and judicial response to it in the light of statistical data]. W K. Buczkowski, W. Klaus, P. Wiktorska i D. Woźniakowska-Fajst (red.) *Zmiana i kontrola. Społeczeństwo wobec przestępczości* [Change and Control: Society against Crime]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 161–188.
- Woźniakowska-Fajst D. (2011). 'Nieletnie dziewczęta 10 lat później – badania katamnestyczne' [Juveniles girls 10 years later – a catamnestic study]. *Archiwum Kryminologii* 33, s. 163–195.
- Woźniakowska-Fajst D. (2019). 'Nieletnie dziewczęta dzisiaj – stare trendy i nowe zjawiska' [Minor girls today – old trends and new phenomena]. W W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst, P. Wiktorska i K. Buczkowski (red.) *Po co nam kryminologia? Księga Jubileuszowa Profesora Ireny Rzeplińskiej* [Why do We Need Criminology? Jubilee Book of Professor Irena Rzeplińska]. Warszawa: Wydawnictwo INP PAN, s. 317–335.

Źródła internetowe

- Childstats.gov (2010). *America's Children in Brief: Key National Indicators of Well-Being*, Federal Interagency Forum on Child and Family Statistics. Dostęp online: https://www.childstats.gov/pdf/ac2010/ac_10.pdf [21.02.2020].
- Federal Bureau of Investigation. Crime Data Explorer [FBI] (b.d.a). *Downloads & Documentation*. Dostęp online: <https://crime-data-explorer.fr.cloud.gov/downloads-and-docs> [24.07.2019].
- Federal Bureau of Investigation. Crime Data Explorer [FBI] (b.d.b). *Improving access to crime data*. Dostęp online: <https://crime-data-explorer.fr.cloud.gov> [24.07.2019].
- Główny Urząd Statystyczny [GUS] (2019b). *Rocznik Demograficzny* [Statistical Yearbook]. Dostęp online: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2019,3,13.html> [2.11.2019].
- Juvenile Justice Statistics (2018). *Juvenile Justice Statistics. National Report Series Bulletin, Juveniles in Residential Placement 2015*. Dostęp online: <https://ojjdp.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh176/files/pubs/250951.pdf> [22.02.2020].
- Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention [OJJDP] (b.d.a). *Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention*. Dostęp online: <https://ojjdp.ojp.gov/> [18.02.2020].
- Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention [OJJDP] (b.d.b). *Juvenile arrest rates*. Dostęp online: <https://ojjdp.gov/ojstatbb/crime/JAR.asp> [18.02.2020].
- Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention [OJJDP] (b.d.c). *Juvenile proportion of arrests by offense, 2018*. Dostęp online: <https://ojjdp.gov/ojstatbb/crime/qa05102.asp?qaDate=2018&text=no> [18.02.2020].

- Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention [OJJDP] (b.d.d). *Overview*. Dostęp online: <https://ojjdp.gov/ojstatbb/population/overview.html> [11.09.2019].
- Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention [OJJDP] (2019a). *Age profile of juveniles in residential placement, 2017*. Dostęp online: <https://ojjdp.gov/ojstatbb/corrections/qa08204.asp?qaDate=2017> [18.02.2020].
- Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention [OJJDP] (2019b). *Arrest trends by offense, age, and gender*. Dostęp online: https://ojjdp.gov/ojstatbb/crime/ucr_trend.asp?table_in=1 [18.02.2020].
- Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention [OJJDP] (2019c). *Estimated numbers of juvenile arrests, 2018*. Dostęp online: <https://ojjdp.gov/ojstatbb/crime/qa05101.asp?qaDate=2018&text=yes> [18.02.2020].
- Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention [OJJDP] (2019d). *Juvenile arrest rate trends*. Dostęp online: https://ojjdp.gov/ojstatbb/crime/JAR_Display.asp?ID=qa05218&selOffenses=35 [18.02.2020].
- Statystyka.policja.pl (b.d.a). *Przestępczość nieletnich 1990–2013* [Juvenile delinquency 1990–2013]. Dostęp online: <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przestepczosc-nieletni/50256,Przestepczosc-nieletnich-1990-2013.html> [17.02.2020].
- Statystyka.policja.pl (b.d.b). *Przestępstwa ogółem* [Crimes in general]. Dostęp online: <http://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/121940,Przestepstwa-ogolem.html> [26.05.2019].

Akty prawne

- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz.U. z 2014 r., poz. 382 z późn. zm. [Act of 26 October 1982 on proceedings in juvenile cases, Journal of Laws, 2014, item 382, as amended].
- Ustawa z dnia 31 stycznia 1985 r. o zapobieganiu narkomanii, Dz.U. z 1985 r. Nr 4, poz. 15 [Act of 31 January 1985 on preventing drug addiction, Journal of Laws, 1985, No. 4, item 15].
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 1997 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, Dz.U. z 1997 r. Nr 75, poz. 468 [Act of 24 April 1985 on counteracting drug addiction, Journal of Laws, 1997, No. 75, item 468].
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, Dz.U. z 2005 r. Nr 179, poz. 1485 [Act of 29 July 1985 on counteracting drug addiction, Journal of Laws, 2005, No. 179, item 1485].
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 sierpnia 2013 r. w sprawie programu badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2014, Dz.U. z 2013 r., poz. 1159 [Decree of the Council of Ministers on the program for a statistical survey of public statistics in 2014, dated 9 August, 2013, Journal of Laws, 2013, item 1159].